

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INST FÖR HISTORISKA STUDIER

En uppdatering av döden

– En studie kring ombyggnationer och återanvändning av gånggrifter

Tiffany Svensson

Institutionen för Historiska Studier, Göteborgs Universitet
Arkeologiskt självständigt arbete på fördjupningsnivå, 15 hp

Ht 2024

Handledare: Malou Blank

Abstract

There are several known instances of megalithic graves being rebuilt and reused already in prehistoric time. The aim of this study is to investigate the phenomenon of megalithic reuse through the theoretical framework of social memory. Focus lies on two graves in southern Sweden; Firse sten in Falbygden and Skepparslöv 10 in Scania. The two graves were originally constructed as passage graves but have in different ways been remodified into gallery graves. The phenomenon of megalith-reuse is also analysed on a broader scale from the perspectives of time, space and social functions. In the cases of Firse sten and Skepparslöv 10 I ultimately argue for the reconstruction to be viewed as an honouring act in remembrance of past ancestors rather than a destructive act.

Keywords: megaliths, megalithic graves, reuse, reconstruction, passage graves, gallery graves, social memory, Falbygden, Scania

Tack

Ett stort tack till min handledare Malou Blank för mycket god hjälp och många intressanta diskussioner under arbetets gång.

Jag vill även rikta ett tack till Peter Jankavs samt Anna Tornberg och Helle Vandkilde för möjligheten att låta mig ta del av ännu opublicerat material, det har varit ovärderligt för uppsatsens genomförande.

Tiffany Svensson

Innehållsförteckning

1.	Inledning.....	1
1.1	Syfte och frågeställningar.....	1
1.2	Avgränsningar	2
2.	Bakgrund och forskningsöversikt.....	3
2.1	Megalitforskningen på Falbygden.....	4
2.2	Megalitforskningen i Skåne	5
2.3	Återanvändning av megalitgravar	6
3.	Metod och material.....	7
3.1	Källkritiska perspektiv	8
4.	Teori och begrepp	9
4.1	Social memory.....	10
4.2	Problematisering av återanvändnings-begreppet	11
4.3	Hällkiste-klassificeringen.....	12
5.	Analys.....	13
5.1	Falbygden	13
5.1.1	Firse sten och dess konstruktion.....	14
5.1.2	Benmaterial och gravgåvor	16
5.1.3	Närliggande megalitgravar.....	18
5.2	Skåne	23
5.2.1	Skepparslöv 10 och dess konstruktion	23
5.2.2	Benmaterial och gravgåvor	25
5.2.3	Närliggande megalitgravar.....	27
5.3	Sammanfattande jämförelser	31
5.4	Perspektiv av återanvändning.....	33
5.4.1	Tidsperspektivet	33
5.4.2	Rumslig variation	35
5.4.3	Politiska och socioekonomiska perspektiv.....	37
6.	Diskussion och slutsatser	39
6.1	Det fascinerande Firse	39
6.2	Det svårdaterade Skepparslöv	41
6.3	Att uppdatera döden	44
7.	Sammanfattning	45
	Källförteckning.....	46
	Figurförteckning.....	49
	Bilagor.....	50

1. Inledning

De sydsandinaviska megalitgravarna har länge haft en tendens att fascinera och har därav fått en väsentlig roll inom såväl forskningen som kulturlivet och turistnäringen i sina respektive närområden. Megalitgravarna fungerar idag som åtråvärda resmål för turister, som huvudobjekt i otaliga folksagor och myter samt som ovärderliga informationskällor för arkeologer.

Likt hur vi idag fascineras av megalitgravarna har dessa monumentala lämningar onekligen även influerat forntidens människor. De neolitiska megalitgravarna har bevisligen återanvänts för såväl begravningar som ritualer och artefaktdeponeringar under åtskilliga tidsperioder efter deras ursprungliga konstruktionstid.

I detta arbete undersöks återbruk av megalitgravar med utgångspunkt från två ombyggda gånggrifter i Sverige. Firse sten på Falbygden och Skepparslöv 10 i nordöstra Skåne är två gånggrifter som rekonstruerats under senare tidsperioder till vad som närmast kan liknas hällkistor. Återbruket undersöks i relation till det teoretiska ramverket av social memory där megalitgravarnas roll i skapandet och bevarandet av kollektiva minnen analyseras. Fenomenet av återanvändning granskas utifrån rumslig och tidsmässig variation samt utifrån deras tänkbara sociala funktioner för att kunna undersöka hur dessa tillsynes döda monument fått fortsatt liv genom tiden.

*Ibland lyckades man med det som kanske var syftet, att bygga tidlösa monument.
(Jankavs 2014: 197).*

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med arbetet är att undersöka ombyggda megalitgravar i Sydsandinavien och då med fokus på megalitgravar som rekonstruerats ifrån en gravtyp till en annan. Två gravar ligger i fokus under arbetet och dessa är Firse sten på Falbygden samt Skepparslöv 10 i nordöstra Skåne; två gånggrifter som helt eller delvis rekonstruerats till hällkistor. I uppsatsen analyseras hur och när gravarna möjligen kan ha återanvänts och rekonstruerats samt hur förekomsten av benmaterial och gravgåvor förhåller sig till de olika användningsperioderna. Fenomenet av återbruk och dess olika bakomliggande aspekter analyseras även på ett bredare plan med fokuseringen av hur dessa tolkningsmodeller skulle kunna appliceras på Firse sten och Skepparslöv 10. Återanvändningsfenomenet kan bidra med viktig kunskap kring samhällets begravningstraditioner och syn på döden och är därav viktigt att inkludera vid analysering av forntida gravskick.

De frågeställningar som arbetet behandlar är:

- Vilka skillnader och likheter kan ses i konstruktionen mellan Firse sten och Skepparslöv 10?
- Hur ser benmaterialet och gravgåvorna ut i de två megalitgravarna? Hur förhåller sig fynden till de olika användningsfaserna av gravarna?
- Kan liknande spår av ombyggnation eller återanvändning ses i någon av de andra megalitgravar som finns i nära anslutning till Firse sten och Skepparslöv 10?
- Vilka sociala och kulturella aspekter kan kopplas till fenomenet att bygga om och återanvända megalitgravar?

1.2 Avgränsningar

Återanvändning av megalitgravar är ett mycket omfattande ämne. Benmaterial och gravgåvor från senare tidsperioder har dokumenterats i de flesta megalitgravar och då inte minst i gånggrifterna. Ombyggnation som fenomen är inte heller ovanligt. Dösar, gånggrifter och hällkistor som rekonstruerats och täckts över med högar eller rösen under brons- och järnåldern förekommer exempelvis i mycket stor utsträckning (Blank 2016: 49). Studerandet av återanvända gravar är även sedan innan ett väl utforskat ämne (se bl.a. Blank 2016; Sjögren 2003; Strömberg 1971; Weiler 1994). Arbetet har här avgränsat sig till att endast behandla gånggrifter som rekonstruerats till specifikt hällkistor. De två gravarna Firse sten och Skepparslöv 10 ligger i fokus för arbetet då de är två av de kanske mest kända exemplen på detta fenomen i Sverige.

I arbetets första forskningsfråga undersöks detaljer i gravarnas konstruktion. Inom ramen för konstruktion inkluderas i detta fall aspekter såsom storlek, form, byggnadsmaterial, orientering samt diverse unika konstruktionsdetaljer. Extra fokus läggs även på de senare modifieringarna av monumentens konstruktion. I den andra frågeställningen behandlas gravarnas innehåll gällande gravgåvor och benmaterial. Vilka typer av gravgåvor som kan identifieras och i vilka delar av graven dessa har deponerats undersöks, samt möjliga typologiska dateringar av dessa material. För benmaterialet analyseras också dateringen samt spridningen i olika delar av gravkonstruktionen i relation till gravens olika användningsfaser.

I arbetets tredje frågeställning undersöks möjliga spår av återbruk av närliggande fornlämningar. Analyserandet av den omgivande fornlämningsmiljön och andra närliggande megalitgravar är viktigt för att förstå den kontext som de två gravarna tillhör. En avgränsning har behövts göras för vilka megalitgravar som rimligtvis kan anses vara inom ”nära anslutning” till Firse sten och Skepparslöv 10. I detta arbete är den geografiska avgränsningen satt till en radie av två kilometer om de berörda gravarna. Fornlämningsmiljön inom detta område beskrivs ytligt med fokus på vilka typer av fornlämningar som finns och från vilka perioder dessa kan dateras. Tre lokaler från varje område har även valts ut för att undersökas mer ingående där spår av återanvändning och möjliga ombyggnationer även analyseras. Ambitionen har varit att välja ut de tre megalitgravar som ligger allra närmast Firse sten respektive Skepparslöv 10 för den mer djupgående analysen. Detta har dock inte alltid varit möjligt på grund av bristande undersökningar och tillgängligt material. Att området avgränsat sig till specifikt två kilometer grundar sig i arbetets omfång och mängden förekommande gravar i de två närområdena. Om ett snävare områdesspann hade använts så hade mycket få undersökta megalitgravar kunnat inkluderas. Hade radien i stället utökats till ett bredare område så hade källmaterialet i stället blivit väldigt mycket bredare med många fler tillgängliga megalitgravar, detta hade dock blivit allt för omfattande för arbetets omfång.

I den sista frågeställningen behandlas aspekter som på olika sätt kan ha haft påverkan på fenomenet av att bygga om och återanvända megalitgravar. Inom denna ram hade oerhört många perspektiv kunnat omfattas. För att begränsa denna frågeställning sätts tre aspekter i huvudsakligt fokus; tidsperspektiv, rumslig variation samt politiska och socioekonomiska perspektiv. Andra aspekter som hade varit intressanta att ta med inkluderar möjliga rituella perspektiv; hur olika rituella faktorer möjligtvis haft påverkan på fenomenet av att återanvända och bygga om äldre gravar. Detta perspektiv har dock valts att uteslutas ur uppsatsen, dels på grund av hur omfattande ritualämnet är, men också då det faller utanför arbetets teoretiska ramverk.

2. Bakgrund och forskningsöversikt

I skandinavisk kontext delas megalitgravarna upp i tre kategorier bestående av dösar, gånggrifter och hällkistor. Den klassiska kronologin härstammar från Montelius typologiska indelning från 1874 som baserade sig på kammarformer och gravfynd av yxor. Dösar och gånggrifter konstruerades huvudsakligen under yngre tidigneolitikum samt äldre mellaneneolitikum (ca 3500-3000 f.v.t.). De två gravtyperna brukades till stor del under samma tidsperiod även fast dösa generellt anses ha börjat byggas under ett något tidigare skede än gånggrifterna. Dösar och gånggrifter kopplas till trattbägarkulturen i sydsandinavien, kulturen associeras förutom konstruerandet av de första megalitgravarna även med introducerandet av jordbruk i regionen (Blank, Sjögren & Storå 2020: 1-3). I Sverige återfinns dösa och gånggrifterna huvudsakligen längs kusterna i Bohuslän, Halland och Skåne samt på inlandet på Falbygden i Västergötland. Gånggrifterna består i grunden av en kammare och gång samt en omgivande hög eller ett röse. Gången är per definition minst 1,5 meter lång och utgår oftast vinkelrätt från kammaren. Den vanligaste orienteringen av gånggrifter är med kammarens kortsidor vända åt norr/nordöst respektive syd/sydväst och gången i östlig/sydöstlig riktning (Blank 2021: 21-22).

Hällkistorna brukar tillförskivas en något senare konstruktionsperiod och dateras vanligtvis till senneolitikum (ca 2200-1700 f.v.t.). I sydsandinavien associeras den senneolitiska perioden vanligtvis med populationsökningar, ökad social komplexitet och beblandandet av flera olika kulturella grupper. Även inslag av ökad långväga handel samt importerandet av de första metallföremålen bestående av guld och koppar tillhör denna tidsperiod. Utöver hällkistor består det senneolitiska gravskicket i hög grad även av återanvändning av gånggrifter och dösa samt begravningar i flatmarksgravar. Senneolitiska flatmarksgravar hittas dock huvudsakligen i Skåne (Blank, Sjögren & Storå 2020: 3-4). Hällkistorna utgör ett heterogent gravskick och deras storlek, konstruktion och placering är varierande. De konstruerades både ovan markytan, på mindre upphöjningar samt nedgrävda under marknivå. Likt dösa och gånggrifter så övertäcktes de vanligtvis av en omgivande hög eller ett röse. Hällkistorna återfinns i stora delar av södra Sverige men större koncentrationer kan noteras i Småland och Västergötland (Blank 2021: 21-22). Den vanligaste orienteringen av gravarna är med kistans kortsidor riktade i nordlig respektive sydlig riktning (Burenhult 1999: 386). Hällkistorna i Skåne är generellt mindre i storlek och innehåller färre begravningar än de i Västergötland. Den vanligaste längden på hällkistor i Skåne är mellan 2-3 meter långa medan motsvarande siffra är 5-7 meter i Västergötland. I centrala Västergötland, och däribland på Falbygden, återfinns även det till synes lokala fenomenet av ovanligt stora hällkistor med en längd på upp till 8-14 meter (Blank, Sjögren & Storå 2020: 6).

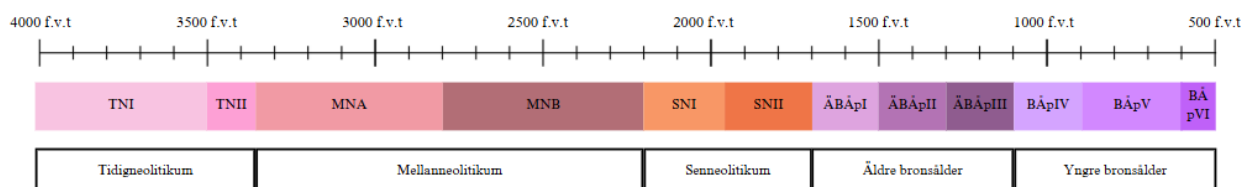

Fig. 1. Tidslinje med omnämnda perioder (Av: Tiffany Svensson, baserad på data från Blank, Sjögren & Storå 2020: 3).

Megalitforskningen i Sverige har länge utgjort en väsentlig del av den arkeologiska disciplinen i landet, något som kanske inte är allt för förvånande då de neolitiska megalitgravarna utgör Skandinavien äldsta konstruktioner som ännu står intakta (Ahlström 2009: 9). Forskningen kring megaliter i landet var aktiv redan under mitten av 1800-talet då undersökningar av själva benmaterialet i gravarna ansågs vara av störst relevans för forskningen. Det benmaterial från gravarna som låg i störst fokus var kranienierna samt formen och måtten av dessa, detta då den tidiga megalitforskningen i Sverige präglades av frågor kring etnogenes; från vilket folkslag eller vilken ursprungsbefolkning som megalitgravarna härrörde (Ahlström 2009: 11, 19).

2.1 Megalitforskningen på Falbygden

Falbygden besitter en rik fornlämningsmiljö, inte minst gällande megalitgravar. Området erhåller en av de största koncentrationerna av neolitiska megalitgravar i norra Europa och majoriteten av dessa utgörs av gånggrifter. Inom det cirka 50x30 kilometer stora området finns runt 254 kända gånggrifter, 4 dösar, 125 hällkistor samt cirka 80 megalitgravar av okänd typ (Blank 2021: 22-25; Persson & Sjögren 2001:6). Geologin på Falbygden är dessutom särartad. Den mycket kalkhaltiga berggrunden innebär ovanligt bra bevaringsförhållanden av bland annat benmaterial vilket ytterligare stärker det vetenskapliga värdet av platsen (Axelsson, Heimann & Sjögren 2003:6).

Falbygdensområdet och dess många gånggrifter har länge stått i högt fokus för den svenska megalitforskningen och undersökningar i området började göras mycket tidigt. De första kända omhändertagna fynden från en svensk megalitgrav härstammar från Falbygden, dessa i form av en flintdolk och en stenyx återfunna från en hällkista belägen i Södra Kyrketorp i nordöstra Falbygden. Fynden blev en del av Antikvitetskollegiets samlingar år 1687. Även den första kända utgrävningen av en svensk gånggrift ägde rum på Falbygden, detta av Carl Gustaf Gottfrid Hilfeling år 1788. Utgrävningen gjordes av gånggriften Dala 20:1, också belägen i nordöstra delen av Falbygdensområdet (Persson & Sjögren 2001:15-17).

Ett flertal större undersökningsprojekt av megalitgravarna på Falbygden utfördes under 1800-talets senare del. Några arbeten värda att nämna från denna period gjordes av Per Gustaf Alander (1860, 1862), Bror Emil Hildebrand (1864), Hilder Werner (1870, 1873) samt Montelius och Retzius. 1872 inleddes ett projekt av Montelius och Retzius där flera megalitgravar på Falbygden undersöktes. Flertalet publikationer kring arbetet gavs ut av de båda (se bl.a. Montelius 1873, 1877, 1881, 1887; Retzius 1899). Hilder Werner påbörjade sitt arbete på Falbygden kring 1870. År 1873 grävde han bland annat ut Frugårdens gånggrift. Utöver detta undersökte han även flera andra megalitgravar i området, då med huvudsakligt fokus på hällkistor (Persson & Sjögren 2001:18).

Megalitforskningen på Falbygden avtog markant under 1900-talets första hälft med endast ett fåtal undersökningar och inventeringsarbeten, intresset för området trappades dock åter upp under århundradets senare del. År 1985 inleddes det omfattande projektet *Gånggrifterna i centrala Västergötland och deras bakgrund* och bestod av flera nya fältstudier och undersökningar av ett flertal gånggrifter på Falbygden samt analysering av äldre material från tidigare undersökningar. Fokusområdena för projektet var släktskapsrelationer, symboluttryck och lokala sociala grupperingar samt territorialitet och kulturlandskapsorganisation (Persson & Sjögren 2001: 21-22, 25-26). Per Perssons och Karl-Göran Sjögrens *Falbygdens gånggrifter Del 1. Undersökningar 1985-1998* (2001) är en av flera publikationer från detta

projekt. 1996 inleddes även projektet *Falbygdens gånggrifter – Bevarande och kunskapsförmedling* där dokumentation, skadeinventering och bevarandeåtgärder låg i fokus. Tony Axelssons, Curry Heimanns och Karl-Göran Sjögrens publikation *Falbygdens gånggrifter – bevarande och kunskapsförmedling; Skadeinventering av gånggrifter i centrala Västergötland 1996 och 1998* (2003) utgör slutrapporteringen av detta projekts resultat. Även under de senaste åren har Falbygden och dess megalitgravar involverats i omfattande publikationer och forskningsprojekt (se bl.a. Axelsson 2010; Blank 2021; Blank, Sjögren & Storå 2020; Tornberg 2018).

2.2 Megalitforskningen i Skåne

Även i Skåne är forskningshistoriken kring megalitgravar omfattande. I hela Skåne finns närmare 150 megalitgravar bevarade. Dessa är främst spridda längs Skånes kust, oftast belägna inom 20 kilometer från de dåvarande kustlinjerna (Andersson et al. 2004: 9, 170).

Den tidigaste arkeologiska undersökningen i Skåne härstammar från Carl Von Linnés *Skånska Resa* (1749) då han bland annat undersökte gånggriften Åkarpa Hög utanför Lund (Andersson et al. 2004: 10). Flera tidigare undersökningar av megalitgravar i Skåne utfördes under mitten av 1800-talet av bland annat Sven Nilsson och N.G. Bruzelius. Under början av 1900-talet och framförallt kring 1920 gjordes även flera arkeologiska undersökningar av bland annat Oscar Almgren och Folke Hansen (Ahlström 2009:12). Två andra pionjärer inom den tidiga skånska megalitforskningen är Otto Rydbeck och John-Elof Forssander som inledde sina forskningsprojekt under 1900-talets tidigaste hälft. Exempelvis grävde de tillsammans ut två av landets fyndrikaste megalitgravar, nämligen Västra Hobby och Gillhögen i västra Skåne (Andersson et al. 2004: 12).

De mest omfattande undersökningarna av megalitgravar och andra neolitiska kontexter har skett i västra och sydvästra delarna av Skåne. Större arbeten inom dessa områden inkluderar Hagestad-projektet som inleddes på 1960-talet på Österlen i sydvästra Skåne av Märta Strömberg. Projektet fokuserade huvudsakligen på boplatser och deras relation till omgivande fornlämningar och landskap. Inom ramen för projektet undersöktes dock även ett flertal megalitgravar i området. Även det mycket omfattande Ystads-projektet bör nämnas inom detta område. Projektet inleddes under tidigt 1980-tal och behandlar Ystad-området i södra Skåne och dess förhistoria inom ett spann av cirka 6000 år (Andersson et al.: 12-14, 147-148).

För detta arbete är det dock Öllsjöområdet som är av huvudsaklig relevans, området är beläget på Kristianstadsslätten i nordöstra delen av Skåne. Nordöstra Skåne har inte undersökts i lika omfattande grad som andra delar av Skåne, detta trots att området är mycket rikt på neolitiska lämningar. På Kristianstadsslätten finns omfattande fyndmaterial från både trattbägarkultur, groppkeramisk kultur samt stridsyxekultur, Edring (2005: 19) benämner området som en mötesplats för de tre kulturgrupperna. Av den megalitforskning som skett på Kristianstadsslätten har majoriteten av undersökningar fokuserat på Fjällkingeområdet, beläget närmare 15 kilometer nordöst om Öllsjö (se bl.a. Bagge & Kaelas 1950, Blomqvist 1989, Shanks & Tilley 1994). I Fjällkinge finns flertalet megalitgravar bevarade och platsen har tidigare tolkats som en av Skånes främsta centralbygder från neolitisk tid. Bagge & Kaelas (1950, 1952) var verksamma i stora delar av nordöstra Skåne och undersökte under tidigt 50-tal totalt fem megalitgravar i området. De bistod även med ett mycket omfattande forskningsprojekt om keramik från skånska megalitgravar. I Kristianstadsområdet har även

flertalet uppdragsarkeologiska projekt bedrivits under de senaste 20 åren, vissa av dessa i området kring Öllsjö (Edring 2005: 16-18; Edring 2011: 18-22; Andersson et al. 2004: 175).

Öllsjö besitter en rik fornlämningsmiljö där lämningar från neolitisk tid är dominerande. I närområdet finns många fyndplatser daterade att tillhöra tidig- och mellanneolitikum där fynden i huvudsak består av flintyxor av spetsnackig, tunnackig och tjocknackig typ. Både öster och väster om området där Skepparslöv 10 är belägen finns våtmarksområden, i dessa har deponerade tunnackiga och tjocknackig yxor hittats som offerfynd. Fyndplatser, boplatser och gravanläggningar från andra tidsperioder förekommer dock också. Utöver neolitiska fynd är lämningar från äldre bronsålder samt yngre järnålder och medeltid de mest vanligast förekommande i området. De geologiska förhållandena på Kristianstadsslättan gynnar även bevaringsmöjligheterna för benmaterial vilket innebär att platsen också bidragit väsentligt till den osteologiska forskningen (Ahlström 2009: 13; Edring 2011: 8-11).

En komparativ analys av specifikt Skepparslöv 10 har tidigare gjorts av Märta Magnusson (1947) i artikeln *Three late-neolithic graves in east Skåne* där hon analyserar Skepparslöv 10 samt den närliggande hällkistan Skepparslöv 11 och jämför dessa med en annan hällkista vid namn Ängamöllan (Vä 31:1) som är belägen cirka två kilometer bort i sydöstlig riktning (Magnusson 1947: 137-140).

2.3 Återanvändning av megalitgravar

Fenomenet kring återanvändandet av megalitgravar i Sverige har forskats kring många gånger, majoriteten av denna forskning har dock begränsat sig till återanvändning under brons- och järnålder. Den tidigare forskningen har också haft övervägande fokus på aspekter gällande landskap, monumentalitet och ”social memory” (Blank 2016: 49-50).

För arbeten kring återanvändning av megalitgravar i specifikt Falbygdensområdet kan nämnas *Prehistoric Activities in Megalithic Graves in Falbygden, Sweden* av Malou Blank (2016). Studien inkluderar både dösar, gånggrifter och hällkistor i området och hur dessa återbrukats i senare tid. Gånggrifter och dösar behandlas inom samma kategori i analysen och totalt 57 gravar av dessa typer inkluderas. Gånggrifterna och dösar, vars ursprungliga konstruktionsfas dateras till 3400-2800 f.v.t och därav tillskrivs tidigneolitiskt och mellanneolitiskt ursprung, bevisas i hög grad ha återanvänts genom förhistorien. 52 av de 57 gravarna påvisar användning under senare tid och 48 av dessa inkluderar användning på nytt efter att gravarna tycks övergetts under längre tid. Detta understryker den mycket vanliga förekomsten av megalitåterbruk på Falbygden (Blank 2016: 53).

Karl-Göran Sjögren (2003: 106-107) ger en överblick kring sekundära aktiviteter i megalitgravarna i Västsverige, även här med särskilt fokus på Falbygden. Senare begravingar i megalitgravarnas kammare påvisas här vara som vanligast under senneolitikum. Under brons- och järnålder sker sekundärbegravingar i stället oftast i de omgivande högarna. Återbruket av megalitgravarna är överlag mycket omfattande på Falbygden under brons- och järnålder och har angivits som en möjlig förklaringsmodell för den ovanligt låga förekomsten av brons- och järnåldersgravar i området.

Ombyggnationer eller modifieringar av megalitgravarnas konstruktion benämns generellt som ett eget uttryck av återanvändning. Modifieringar av gravkonstruktionen kan förekomma på olika sätt och fenomenet har i hög grad undersökts i relation till återbruk. Under brons- och järnåldern finns exempelvis flertal fall där megalitgravar täckts över med rösen eller högar.

Från Falbygden kan nämnas dösen Kinneved 21:1, överbyggt av ett röse tillhörande järnålder. I Skåne återfinns som exempel långdösen Stora Köpinge 45:3 som betäckts av ett röse under bronsåldern (Sjögren 2003: 110; Kulturmiljöregistret).

Fenomenet av att gånggrifter byggts om till specifikt hållkistor är ett mer snävt ämne. Fåtalet andra gravar med samma ombyggnadsförekomst finns kända utöver Firse sten och Skepparslöv 10. Bland dessa kan nämnas exempelvis gånggriften Tågarpsgraven (Östra Tommarp 4:1) i sydöstra Skåne vars modifiering tolkats som en hållkista av bland annat Märta Strömberg (1971: 40). I denna grav har benmaterialet och gravgåvorna i kammaren rensats ut och i stället placerats i gången tillsammans med en större mängd sten. Denna omflyttning har även inneburit att gången inte längre kunnat brukas och tillträde till kammaren inte kunnat nå från den ursprungliga ingången. Begravningar och deponeringar av gravgåvor har dock fortsatt förekommit, allra främst under senneolitikum men även under bronsålder och äldre järnålder. Vid dessa begravningar har tillträde till graven skett direkt via kammaren, antagligen genom den södra kortsidan och kammaren har därav kommit att användas likt en hållkista (Strömberg 1971: 35-40).

3. Metod och material

Den metod som tillämpas är en komparativ litteraturstudie för att jämföra de två gravarna. Materialet som undersöks inkluderar tidigare beskrivningar av gravarnas konstruktion och fyndinnehåll. Resultat från osteologiska undersökningar samt C14-dateringar inkluderas också för analys och vidare diskussion.

Vid analysering av gravarnas konstruktion utgår jag från beskrivningar i tidigare publikationer som benämner detta. Planritningar, fotografier och fältdagböcker används också som kompletterande material. Vid undersökning av gravgåvor och benmaterial samt dess distribution används också huvudsakligen tidigare litteratur. C14-dateringar och osteologiska undersökningar av benmaterialet inkluderas i den mån de finns tillgängliga. För gravar som C14-daterats i flera skeden har valet gjorts att inkludera så nya dateringar som möjligt där även adekvat information finns kring benmaterialets fyndkontext samt vilken typ av benelement som daterats. C14-resultaten anges översiktligt i texten medan de fullständiga dateringarna presenteras i bilagor. I den frågeställning som behandlar närliggande megalitgravar vidgar sig den komparativa analysen till att inte endast jämföra de två gravarna Firse sten och Skepparslöv 10 utan till att även komparativt analysera hela den lokala fornlämningsbilden. Det allmänna omgivande fornlämningslandskapet presenteras översiktligt, tre närliggande lokaler i varje område har även valts ut för att undersökas på en mer djupgående nivå.

Det källmaterial som berör Firse sten inkluderar bland annat *Mobility, Subsistence and Mortuary practices: An interdisciplinary study of Neolithic and Early Bronze Age megalithic populations of southwestern Sweden* av Malou Blank (2021). Från utgrävningen av gånggriften finns relativt lite material publicerat. En del detaljer om gravens konstruktion och fyndinnehåll omnämns i texten *Vem var Firse?* av Peter Jankavs (2014) samt i artikeln *Stones for the ancestors – Red limestone and cleft rock* av Tony Axelsson & Peter Jankavs (2013), ingen fullständig rapport från utgrävningen har dock publicerats. För information kring Firse sten används därav även till stor del opublicerade fältdagböcker från utgrävningen, skrivna av

Peter Jankavs (2008). C14-dateringar av benmaterialet i Firse sten har hämtats ifrån Blank, Sjögren & Storå (2020).

För analys av Skepparslöv 10 används huvudsakligen två litterära källor. Dessa inkluderar *Three late-neolithic graves in east Skåne* av Märta Magnusson (1947) samt *Die funde aus dolmen und ganggräbern in Schonen, Schweden II* av Axel Bagge och Lili Kaelas (1952). Förstahandsobservationer från utgrävningen av Skepparslöv 10 erhålls även från Sigge Hommerbergs publikation *De två stenkammargravarna vid Öllsjö* (1944). Osteologiska undersökningar av benmaterialet i graven har utförts i kandidatarbeten av Fritz (2018) och Larsson (2018). C-14 dateringar har hämtats från Tornberg & Vandkilde (under arbete), Tornberg (2017) samt Blank, Sjögren & Storå (2020).

Information om den omgivande fornlämningsmiljön och närliggande megalitgravar i båda områden har huvudsakligen erhållits från Riksantikvarieämbetets kulturmiljöregister via det digitala arkivet Fornsök. Inventeringsböcker hämtade från Fornsök har här också varit en värdefull källa för arbetet.

3.1 Källkritiska perspektiv

Betydligt mer megalitforskning har gjorts på Falbygden än i området kring Öllsjö. Däremot har Firse sten till skillnad från Skepparslöv 10 aldrig fullständigt grävts ut och undersökts. Gången där rekonstruktionen till hällkista skett grävdes delvis ut 2008 men stora delar av kammaren är fortfarande outforskade. På grund av detta kan ingen fullt rättvis jämförelse göras av varken gravarna i sig eller den lokala omgivningen. Majoriteten av benmaterialet från Firse sten återbegravdes dessutom efter utgrävningens slut och endast fåtalet benelement samlades in för vidare analyser. Detta medför att nya analyser av gravens material inte blir möjligt. Inom ramen för detta arbete jämförs även den omgivande fornlämningsbilden i områdena kring Firse sten och Skepparslöv 10. Värt att nämna är att denna jämförelse inte blir helt rättvis i sin natur. Tre lokaler analyseras i varje område men hur långt bort dessa ligger från de primära gravarna skiljer sig något åt i de två områdena. I Öllsjö befinner sig de tre närliggande lokalerna på ett avstånd av cirka 80 meter, 130 meter samt 2 kilometer från Skepparslöv 10. På Falbygden är de tre megalitgravarna belägna på ett avstånd av 30 meter, 1,5 kilometer samt 2 kilometer bortanför Firse sten. Värt att benämna är dessutom att vissa av de närliggande gravar inkluderade i detta arbete primärt har grävts ut och undersökts under den arkeologiska vetenskapens tidiga skede. Den äldsta utgrävning som används som grund för analysen härstammar från sent 1800-tal (Werner 1873), under en tid då metoder för utgrävningar inte var lika utvecklade som idag och dokumentation publicerad från undersökningar ofta var bristfällig.

Vid analysering av närliggande megalitgravar och den omgivande fornlämningsmiljön är det dessutom viktigt att ta hänsyn till gravar som kan ha tagits bort. Att megalitgravar avlägsnats finns belägg för både i Skåne och på Falbygden och i båda områdena tycks bortodling via jordbruket vara den främsta orsaken till fenomenet. Bortodlingen av megalitgravar är dock tämligen låg på Falbygden jämfört med andra megalittäta områden i Europa. Andelen helt borttagna gånggrifter i området har uppskattats vara runt 10-15% av det ursprungliga antalet. Vid jämförelser med andra megalitcentrum såsom exempelvis delar av Danmark och Tyskland där samma företeelse uppskattas till närmare 90% blir skillnaderna slående. Detta är dock inte att säga att bortodlingen inte är ett problem i området (Axelsson, Heimann & Sjögren 2003: 15). Bortodlingen av hällkistor på Falbygden tycks ha förekommit i något högre grad och

uppskattas till närmare 33% (Sjögren 2003: 87). Då hällkistorna generellt är mindre monumentalt framträdande i landskapet samt ofta delvis grävts ner under markytan är de per automatik mer utsatta för skada till följd av markexploatering såsom jordbruk (Blank 2016: 59). I Skåne tycks bortodlingen av megalitgravar skett i något högre utsträckning. Sjögren (2003: 82) benämner att större lokala koncentrationer av megaliter i Skåneområdet rent av kan vara missvisande och vara resultat av ojämnt fördelad bortodling. Eventuella borttagna megalitgravar kan leda till en felaktig eller ofullständig bild av det närliggande megalitlandskapet.

Gällande perspektivet av återanvändning och ombyggnationer av gravar finns även ett flertal källkritiska aspekter som är väsentliga att benämna. Trots en omfattande forskningshistorik så har endast en bråkdel av landets megalitgravar intensivt undersökts och av de som har grävts ut så härstammar de djupgående undersökningarna allra främst till sent 1800-tal och tidigt 1900-tal då samma fokus inte fanns på dokumentation. Ahlström (2009: 11-13) benämner att endast cirka en fjärdedel av Sveriges bäst bevarade dösar och gånggrifter över huvud taget har undersökts arkeologiskt. En stor anledning till detta är att megalitgravar sällan blir föremål för uppdragsarkeologiska exploateringsundersökningar, delvis då flera av landets megalitkoncentrationer inte ligger i områden som omfattande exploateras. Megalitgravarnas samhällsmässiga, kulturella och vetenskapliga betydelse leder dessutom till att man generellt är obenägen att ta bort dem i exploateringssyften (ibid.). Då många megalitgravar ännu inte är undersökta innebär detta att möjlig återanvändning av dessa är okänt. Vi har därav ingen fulländad bild av återanvändningen och kan därför inte veta hur omfattande fenomenet faktiskt är. Megalitgravar kan också ha återbrukats utan att det finns tydliga spår kvarlämnade från detta. Återanvändning i form av deponering av benmaterial och gravgåvor kan i viss mån identifieras med hjälp av C14-dateringar och typologiska dateringar. I många delar av landet saknar megalitgravarna dock bevarat daterbart benmaterial vilket drastiskt försvårar möjligheterna att undersöka återanvändning av dessa gravar. I de två geografiska områdena som inkluderas i detta arbete är dock bevarandet av benmaterial överlag mycket bra. Senare ombyggnationer av gravarnas konstruktion är dessvärre svårare både att identifiera och datera.

Gällande litteraturen för detta arbete så förlitar sig analysen i viss mån på opublicerat källmaterial. Detta material inkluderar C14-dateringar av benmaterial i Skepparslöv 10 av Tornberg & Vankilde (under arbete) samt fältdagböcker från utgrävningen av Firse sten av Jankavs (2008). Användandet av ej publikt tillgängliga källor är definitivt källkritiskt problematiskt. På grund av de unika infallsvinklar som detta material bidragit med till analysen har de dock valts att inkluderas i arbetet ändå.

4. Teori och begrepp

Megalitgravar har varit en utmaning för varje ny teoretisk riktning, och har därför kommit att fungera som en prövosten i den teoretiska debatten.

(Sjögren 2003: 47)

Således beskriver Sjögren (2003: 47) megalitgravarnas roll inom arkeologisk teori. Megalitgravarna och dess möjliga funktioner har synnerligen tolkats på många olika sätt och genom flertal olika teoretiska ramverk genom åren. Under den kulturhistoriska läran låg megaliternas uppkomst och spridningsmönster i fokus. Den centrala tolkningen var då att megalitgravar inte kunnat uppstått som individuella lokala fenomen utan bildats inom vad

som beskrivs som ett 'innovationscentrum' och därpå spridit sig geografiskt via antingen folkvandringar eller idéspridningar. Inom den senare processuella arkeologin var megalitgravarnas funktionella, ekonomiska och samhällsmässiga attribut de huvudsakliga fokusområdena för forskningen. Gravarna tolkades då återkommande som demografiska eller territoriella markeringar samt som maktinstrument för det neolitiska samhällets elit. Inom de postprocessuella ramarna har i stället rituella, symboliska och ideologiska tolkningar legat i fokus (Ahlström 2009: 125; Blank 2021: 28).

4.1 Social memory

I detta arbete kommer megalitgravarna samt deras användning och senare återanvändning att granskas genom det teoretiska perspektivet av 'social memory'. Disciplinens ursprung kommer från den franske sociologen Maurice Halbwachs som 1925 myntade konceptet av "collective memory" eller kollektivt minne. Han hävdade att fenomenet av minnen inte endast kan ses som en individuell företeelse utan samhällen och andra sociala grupper av människor har även kollektiva minnen som formas av gemensam kultur och historia (Gensburger 2016: 136-137; Van Dyke & Alcock 2003: 2).

Andra viktiga namn som bör nämnas i relation till det teoretiska ramverket är Jan Assman, Paul Connerton och Pierre Nora. Assman relaterar minnesfenomenet till både tid och identitet och belyser hur minne bidrar till skapandet av olika identiteter. Han menar att alla tre element (minne, tid och identitet) kan delas upp på tre olika nivåer; en individuell, en social och en kulturell nivå. Han myntar även begreppet av kulturellt minne, vilket kan ses som en vidare utveckling av Halbwachs kollektiva minne. Det kulturella minnet bör ses som den form av kollektivt minne som bidrar till skapandet och/eller bibehållandet av gemensam kulturell identitet. Både Assmann och Connerton vidareutvecklar Halbwachs teori genom att även understryka hur minnen förs vidare mellan olika generationer och hur minnena oundvikligen förändras genom denna process. Connerton belyser även hur fenomenet av glömska är en ofrånkomlig aspekt av det sociala och kollektiva minnet. Nora betonar vikten av det sociala minnets rumsliga aspekt och påvisar hur platser och landskap fungerar som ett sätt att bevara och föra vidare minnen (Horn et al. 2020: 2-3).

Relationen mellan megalitgravarna och fenomenet av det sociala minnet har under de senaste åren varit av stor relevans inom megalitforskningen (Blank 2021: 28). Genom att arbeta med minnes-fenomenet som ramverk kan materiell kulturs sociala och kulturella roll undersökas i relation till både tid och rum. Idag ser vi gravmonumenten som statiska, oföränderliga objekt placerade i landskapet. Under tiden som gravarna brukades var de dock del av en ständigt föränderlig nutid, de präglades även av minnen från forna generationer samt modifierades och omhändertogs för att bevaras till framtiden. Materiella lämningar i landskapet såsom megalitgravar är därav inte endast fysiska objekt, de är även manifestationer av sociala relationer och aktiviteter (Arwill-Nordbladh 2013: 411; Gosden & Lock 1998: 4). I just begravningskontexter kan flera distinkta former av sociala relationer anses representeras, både av individuell och kollektiv karaktär. En begravning av en individ representerar dels själva individen som begravs och dels de efterlevande i gruppen som utför själva begravningen. I en kollektivgrav såsom en gånggrift kan även de sedan tidigare bortgångna förfäderna i megalitgraven anses vara representerade i begravningen (Andersson et al. 2004: 158).

Det sociala och kollektiva minnet grundar sig i en social grupps gemensamma historia, Gosden & Lock (1998) diskuterar hur denna historia existerar på två skilda plan; i form av

genealogisk historia och mytisk historia. Genealogisk historia är den typ av historia som endast kan härledas några få generationer tillbaka i tiden och kan sammanknytas till kända förfäder. Mytisk historia däremot kan syfta till minnen och händelser som härstammar mycket längre bakåt i tiden. Detta involverar historia som inte rimligtvis kan kommas ihåg utan kräver ett återskapande av det förflutna. Äldre materiella lämningar i landskapet blir viktigt för utformandet av den mytiska historien då lämningarna står som bevis för de forna förfädernas existens och kan ha en viktig roll i folkmyter och berättelser (Blank 2021: 29; Gosden & Lock 1998: 4-6).

Norstein (2020: 22) delar upp minnesfenomenet som två skilda aspekter och använder sig av termerna "remembering" samt "re-membering" i sin diskussion kring social memory för att åtskilja olika former av minnesfenomenet. Remembering syftar i detta fall till att minnas dåtiden medan re-membering handlar om att skapa och föra vidare minnen framåt i tiden. Megalitgravarnas fasta placering och synlighet i landskapet kan i sig självt ses som ett sätt att föra sin historia och sina minnen vidare till kommande generationer. Genom att konstruera megalitgravar påverkar man tydligt landskapet och lämnar på så sätt sina egna spår i sin omgivning (Andersson et al. 2004: 177).

Något som blir uppenbart i denna teoretiska diskussion är att perspektivet av tid är av högsta relevans. Vid analysering av megalitåterbruk är det inte enbart vår egen forntid som undersöks utan även den dåtid som kan tillförskivas forntidens människor. När megalitgravarna användes på nytt under exempelvis bronsåldern var de redan mer än 1000 år gamla och uppfyllde därav redan då en roll som forntida lämningar. I tidigare litteratur beskrivs detta fenomen återkommande som "the past in the past" (se bl.a. Bradley 2002; Horn et al. 2020; Gosden & Lock 1998). Gravmonumenten och deras roll behöver därav analyseras utifrån flera skilda tidslinjer; under deras konstruktionsperiod, under de olika återanvändningsfaserna samt i nutid. Genom megalitgravarnas fasta placering i landskapet och tydliga associationer till gångna förfäder och forna tider kan de bidra till att förena dåtiden till nutiden (Arwill-Nordblad 2013: 411-412).

Precis som att fenomenet av det sociala eller kollektiva minnet är ett användbart teoretiskt verktyg vid analyserande av forntida aktivitet så är även dess motsats viktig att ta i beaktande – fenomenet av glömska. Det kollektiva minnet är ständigt föränderligt i takt med att tiden går och den gemensamma kulturen utvecklas. Detta innebär att aspekter av det kollektiva minnet tveklöst kommer att falla i glömska och ersättas av nya typer av minnen (Arwill-Nordblad 2013: 417-418). Detta är på sätt och vis fallet även för megalitgravarna. Även fast många av de fortfarande finns kvar som visuella markörer i landskapet och påverkar vår gemensamma kultur än idag så har deras fullständiga ursprungliga funktion och betydelse onekligen glömts bort.

4.2 Problematisering av återanvändnings-begreppet

I detta arbete ligger begreppet 'återanvändning' i stort fokus, en direktöversättning av engelskans 'reuse' som använts kontinuerligt i mycket av den litteratur jag utgått ifrån. För att kunna undersöka fenomenet vidare krävs en förståelse för vad återanvändning som begrepp syftar till och vad som rimligtvis kan appliceras inom begreppet. Gånggrifterna är i grunden successiva kollektivgravar och har därav per automatik kontinuerligt använts och återanvänts av flera personer. Är det 'återanvändning' om en ny begravning äger rum 20 år efter den

första begravningen? En skiljelinje behövs mellan fenomenet av återanvändning och kontinuerlig användning.

Den huvudsakliga avgränsningen av återanvändning i detta arbete blir per automatik ganska snäv då endast gånggrifter som rekonstruerats och återanvänts som hällkistor ligger som fokus. Här kan svaret på frågan ifall det handlar om återanvändning eller kontinuerlig användning tyckas vara självklart. Då graven blivit till en ny gravtyp bör den kunna associeras till en senare tidsperiod eller senare kultur och därigenom kunna tillförskrivas nya begravningstraditioner vilket kan ses som ett uppenbart fall av återanvändning. Detta förutsätter dock att man i evolutionistisk anda ser på gravarna utifrån den traditionella tidsordade kronologin där dösar uppkommer först, sedan byts ut mot gånggrifter och slutligen går över till hällkistor. Dateringar av gravarna och dess innehåll har dock påvisat att fenomenet inte är så simpelt. Gravskicken överlappar varandra i tid både gällande konstruktion och användning, gravtyperna varierar även geografiskt baserat på lokala landskapsförhållanden.

När återanvändning diskuteras i denna uppsats syftar jag till användning på nytt av en grav i en senare period än dess antagna konstruktionsfas efter det att graven tillsynes övergivits under en längre tidsperiod. Detta uppehåll i gravanvändandet bör varit av sådan lång tid att de som använder graven på nytt inte rimligtvis kan ha någon ihågkombar relation till de sedan tidigare begravda i graven. Begreppet 'ombyggnation' är kanske mer centralt för arbetet än återanvändning i sin helhet, ombyggnation kan dock inte diskuteras i detta syfte utan att återanvändning berörs. Begreppet ombyggnation kategoriseras i denna studie som en särskild form av återbruk där gravens konstruktion tydligt påverkats i senare tid.

4.3 Hällkiste-klassificeringen

Då detta arbete behandlar gravar som rekonstruerats till hällkistor är det av hög relevans att lyfta frågan kring vad som gör att ombyggnationerna rimligtvis kan klassas som en hällkista. Hällkistornas konstruktion och utseende är inte enhetligt utan utgörs av ett tydligt varierande gravskick. Stora skillnader kan ses gällande hällkistornas storlek, form, konstruktionsdetaljer och placering i landskapet. Även fyndinnehållet i hällkistorna tenderar att vara mycket varierat. Axelsson (2010: 199) benämner att vad som kan och inte kan tolkas som en hällkista har varit ett omdiskuterat ämne inom arkeologin. Flertalet definitioner har därför tagits fram för hur en hällkista rimligtvis kan definieras.

En definition av den megalitiska hällkistan har gjorts av Weiler (1994: 56-58). Hon definierar hällkistan som ett fyrsidigt rum uppbyggt av stenhällar. Hällkistans längd ska vara minst två meter och/eller innehålla senneolitiska fynd. På grund av kistans funktion som en kollektivgrav ska den vara stor nog att rymma mer än en person. Storleken och proportionerna är avgörande för att kunna åtskilja de neolitiska hällkistorna från gravkistorna tillhörande brons- och järnålder. Stenkistorna från brons- och järnåldern är generellt mindre i storlek och oftast endast menade för en individ. En definition för kategorisering av hällkistor har också tagits fram av Sjögren (2003: 77-80). Enligt Sjögrens beräkningar har hällkistors kammare en medellängd av 4,3 meter med en standardavvikelse av 2,3 meter. Detta innebär att kammarens minimumlängd likt Weilers definition här kan anses vara cirka 2 meter. Kammarformen för hällkistor är enligt Sjögren endast av rektangulär eller trapetsformad karaktär. Sjögren benämner att utöver de mindre kistorna tillhörande brons- och järnåldern så kan hällkistorna

även konstruktionsmässigt blandas ihop med dösar, detta då både deras form och storlek tenderar att överlappa.

Blank, Sjögren & Storå (2020: 25) belyser faktumet av att en tendens finns att megalitgravar som rimligtvis inte kan klassas som dösar eller gånggrifter per automatik kategoriseras som hällkistor vilket i sig är problematiskt. Det vi idag klassificeras som hällkistor behöver inte nödvändigtvis inte vara ett enhetligt gravskick utan kan snarare vara en gruppering av flera olika gravtyper.

I slutändan är det kanske dock inte kategoriseringen av de ombyggda gravarna som är av störst relevans för den analys som görs i uppsatsen. Kategoriseringen av gravtyper är främst ett verktyg för arkeologer att skapa strukturer i det forntida gravskicket. Oavsett är det dock väsentligt att belysa faktumet att kategoriseringen av ombyggnationerna som just hällkistor inte är helt självklar. Vi kan omöjligen bevisa att modifieringarna av gravarna har gjorts med avsikt för att efterlikna hällkiste-gravskicket. De som brukat gravarna kan mycket väl fortfarande sett dem som gånggrifter även efter ombyggnationen och de kan också ha ansett dem vara av en helt annan gravtyp. Ombyggnationerna av Firse sten och Skepparslöv 10 har av flera forskare tidigare klassats som just hällkistor (se bl.a. Hommerberg 1944; Magnusson 1947; Jankavs 2014 & Blank 2021) och resultatet av ombyggnationen i de två gravarna stämmer för det mesta överens med de generella definitioner som finns av hällkistor. Jag kommer därav att kategorisera de rekonstruerade gravarna som hällkistor även i detta arbete men förhåller mig medveten till hur detta kan ha sina problematiska aspekter.

5. Analys

5.1 Falbygden

Den första grav som analyseras har RAÄ-beteckningen Falköpings östra 1:1, graven benämns dock i folkmun som Firse sten och kommer att betecknas som så även i detta arbete. Gånggriften ligger idag belägen i omgivande åkermark, strax sydöst om Falköping stad på Falbygden (Kulturmiljöregistret).

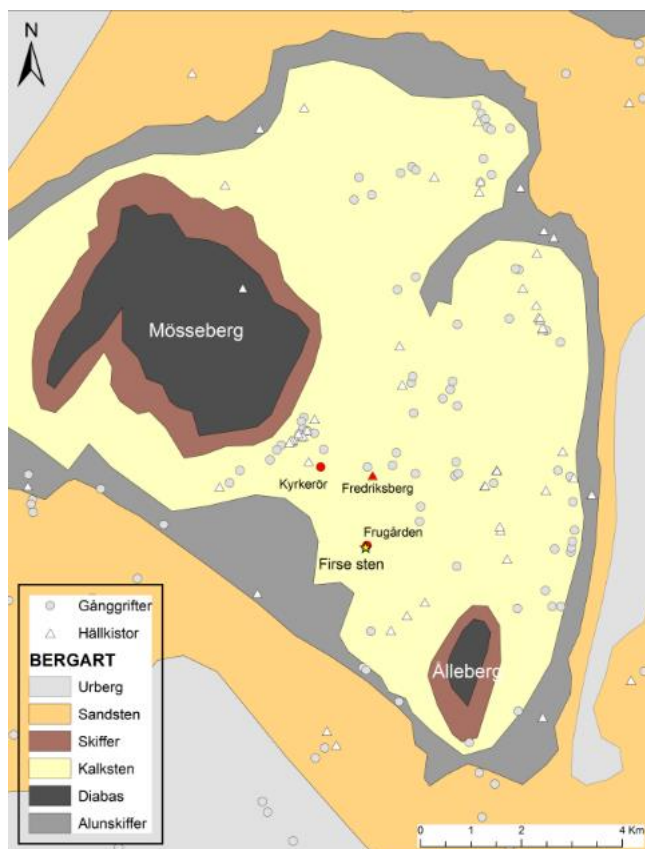

Fig. 2: Karta över området kring Firse sten med geologiska förhållanden och närliggande megalitgravar markerade (Blank 2024).

Geologiskt benämns Falbygden som ett kambrosiluområde. Berggrunden här utgörs av sex horisontella skikt av olika sedimentära och magmatiska bergarter. Räknat underifrån består dessa av urberg, sandsten, alunskiffer, kalksten, skiffer eller lerskiffer samt diabas (Axelsson 2010: 46; Persson & Sjögren 2001: 6).

Landskapet i Falbygdensområdet domineras av de omgivande plåtåbergen varav de största är Mösseberg i väst, Billingen i norr och Varvsberget samt Gerumsberget i öster (Persson & Sjögren 2001: 11). De megalitgravar som behandlas i detta arbete ligger på en av Falbygdens tre kalkstensplåtar med plåtåberget Mösseberg beläget åt nordväst och det mindre Ålleberg i sydöst (se fig. 2). Det enda större vattendraget på Falbygden idag är Hornborgasjön, belägen i områdets norra del. Falbygden har dock varit betydligt rikare på vattendrag under forntiden med flertalet idag uttorkade större mossområden och mindre sjöar (Weiler 1977: 6).

5.1.1 Firse sten och dess konstruktion

Firse sten restaurerades och inventerades 1952 som del av ett större restaureringsprojekt i området lett av Einar Magnusson och Karl-Esaias Sahlström (Axelsson, Heimann & Sjögren 2003: 14). Restaureringens fokus var huvudsakligen att plocka bort odlingssten kring graven och själva stenkammarkonstruktionen ska därav aldrig ha grävts ut i samband med detta restaureringsprojekt (Jankavs 2014: 192-193). Delar av gravkonstruktionen grävdes dock ut och undersöktes 2008 i en utgrävning utförd av VGM i ledning av Peter Jankavs och Tony Axelsson. Utgrävningen var del av ett större projekt där även gånggrifterna Karleby 105:1 och Karleby 82:1 undersöktes. Projektets mål var huvudsakligen restaurering för att göra megalitgravarna mer åtkomliga och tilltalande för allmänheten. Vidare var syftet att undersöka olika konstruktionsdetaljer i specifika delar av gånggrifterna (Axelsson & Jankavs 2013: 136; Blank 2021: 190).

Firse sten består av en stor och rektangulär kammare, total cirka 8 meter lång och 2,5 meter bred. Den rektangulära kammarformen är karaktäristisk för områdets gånggrifter. Kortsidorna av kammaren är orienterade åt nordlig/nordöstlig respektive sydlig/sydvästlig riktning och ingången till kammaren är riktad åt öst/sydöst (Blank 2021:190). Längs kammarens västra långsida kan en specifik konstruktionsdetalj noteras. De två yttersta vägghällarna längs denna sida är konstruerade av röd kalksten, en detalj som urskiljer sig från de omgivande grå stenblocken. Mindre bitar av röd kalksten verkar även ha använts för att täppa igen

mellanrummen mellan takblocken i kammaren (Axelsson & Jankavs 2013:138). En konstruktionsdetalj bestående kallmurning finns i kammarens nordöstliga hörn, mellan gavelhällen och långsidans nordligaste vägghäll. Kallmurningen består av horisontellt placerade stenplattor av skiffer som täcker igen mellanrummet mellan vägghällarna (Jankavs 2008).

Gången är 8 meter lång och utgår från kammarens mitt i en östlig/sydöstlig riktning (Blank 2021:190). Innan utgrävningen av Firse sten var endast två av gångens vägghällar synliga, detta var de två innersta väggstenarna närmast kammaren som höll nyckelstenen på plats. Alla övriga stenhällar var övertorvade och gömda, vid utgrävningen framkom det dock att alla gångens väggstenar ännu var bevarade (Jankavs 2014: 188). Samtliga vägghällar i gången består av större stenblock som alla har klyvts på mitten, de två halvorna av varje sten har placerats mitt emot varandra i gången vilket skapar en mycket symmetrisk konstruktion (Axelsson & Jankavs 2013: 138). Att använda kluvna stenhällar på detta sätt var sedan tidigare ett känt fenomen i megalitgravar i Skåne och Danmark men Firse sten var det första kända exemplet av detta på Falbygden (Jankavs 2014: 187). Det är i gångens innersta del, närmast kammaren, som den senare tillbyggnationen av en hällkista har skett. Vertikalt tvärs över gången har en extra kalkstenshäll placerats som skapat en avbalkning av gången. Denna stenhäll återfinns drygt en meter öster om nyckelstenen och har utgjort hällkistans östligaste kortsida. Hällkistans totala längd kan inte fastställas eftersom konstruktionen tycks fortsätta in under nyckelstenen och möjligtvis även in i kammaren, denna del undersöktes dock inte vidare vid utgrävningen (Jankavs 2008; Jankavs 2014: 188).

Vinkelrätt från gångens mynning finns två fasadhällar placerade, dessa är likt gångens vägghällar skapta från en och samma kalkstenshäll som har klyvts på mitten för att skapa en symmetrisk konstruktion (Jankavs 2014: 187). På marken vid mynningen identifierades också en golvkonstruktion bestående av platta röda kalkstenshällar. Kallmurning kunde noteras även i denna del av graven, då mellan den södra fasadhällen och gångens yttersta sidohäll åt söder (Jankavs 2008).

Det huvudsakliga byggnadsmaterialet för vägghällar och mindre konstruktionsdetaljer i Firse sten bedöms vara kalksten. Takblocken över gången tycks även i viss mån skapats utav kalksten medan åtminstone ett av takblocken över kammaren är av diabas (Jankavs 2008).

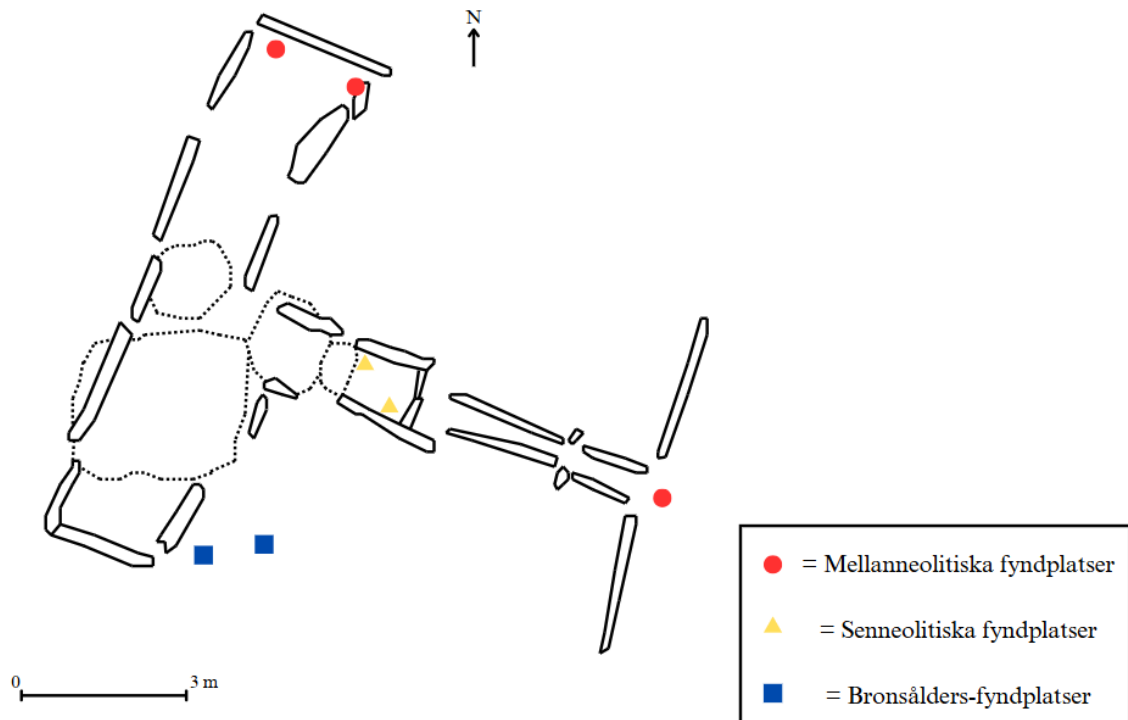

Fig. 3: Planritning av Firse sten med distribution av benmaterial och gravgåvor (Av: Tiffany Svensson, baserad på data från Blank 2021: 191).

Den omgivande högen består av en oval stensättning som uppmäts till cirka 25 meter i diameter. En mitthögskonstruktion som omfattar cirka 11x13 meter i diameter finns centralt i stensättningen (Kulturmiljöregistret). Den omgivande högens konstruktion är komplex och består av åtminstone tre skilda lager. I högens innersta del, närmast kammaren, finns en särskild konstruktion av röd kalksten. Här har kalkstensplattor placerats överlappandes varandra i en formation som omsluter hela den inre stenkammargraven. Konstruktionen kan ha haft som funktion att leda bort vatten från kammaren och gången och på så sätt vattentäta graven (Axelsson & Jankavs 2013: 136-137). Vattenavledande konstruktioner liknande den i Firse sten är känt från flera gånggrifter i Danmark (Jankavs 2014: 187). Den röda kalkstenen sticker dessutom ut mot de resterande gråaktiga stensorterna, fenomenet av att inkorporera de röda inslagen tycks ha varit avsiktligt då samma konstruktionsdetalj återfinns även i andra gånggrifter i området. Utanpå denna röda kalkstenskonstruktion finns ett lager av hårt packad sten av olika slag och de yttersta skikten av högen består huvudsakligen av runda granitblock (Axelsson & Jankavs 2013: 136-137).

5.1.2 Benmaterial och gravgåvor

Då stora delar av graven ännu inte är utgrävd är den fullständiga bilden av benmaterial och gravgåvornas distribution inte känd. Delar av kammaren samt majoriteten av gången och den omgivande högen är dock utgrävda och fynden från denna undersökning kommer följande att presenteras.

Begravningar bestående av obränt benmaterial återfanns i kammarens nordligaste del (se fig. 3). Kvarlevorna härstammade ifrån en ung vuxen kvinna, enligt osteologiska bedömningar gjorda i fält bör hon ha varit i 20-års åldern (Jankavs 2014: 188). Hon tycks ha begravts liggandes på sidan i en något ihopkrupen position (Blank 2021: 190). Två tänder som enligt

Blank, Sjögren och Storå (2020: Appendix 1) anses tillhöra denna individ har C14-daterats till 3347-2881 Kal. f.v.t (se bilaga. 1). Ett lårben funnet i nordvästra hörnet av kammaren tycks tillhöra en annan vuxen individ av okänt kön, benet har daterats till 3083-2889 Kal. f.v.t. Samtligt benmaterial i kammaren tillhör således mellanneolitikum A. I kammaren återfanns även gravgåvor i form av en bärnstenspärla och ett flintspån (Blank 2021: 190; Jankavs 2008).

I den tillbyggda hällkistan i gången hittades benmaterial från minst tre individer. Baserat på osteologiska bedömningar gjorda vid utgrävningen så rör det sig om en vuxen man, en vuxen individ av okänt kön samt ett barn. Mannen var begravd liggandes på rygg med huvudet placerat åt öster (Jankavs 2014: 188). Från hällkistan har två tänder daterats till en tidsperiod av 2031-1754 Kal. f.v.t, då tillhörande senneolitikum I-II. Ett armbågsben från samma kontext har daterats till senneolitikum II/tidig bronsålder period I, inom ett tidsspänn av 1887-1616 Kal. f.v.t (Blank, Sjögren & Storå 2020: Appendix 1). Fyllningen i hällkistan består förutom av benmaterialet även av krossad röd kalksten. Kalkstenskrosset utgör antagligen resterna av hällkistans raserade takblock (Jankavs 2008).

Fynd av obrända ben gjordes även i resterande delar av gången samt utanför ingången. Benmaterial återfunnet utanför gånggriftens ingång har likt det i kammaren bedömts tillhöra mellanneolitikum A, då daterat till 3091-2910 Kal. f.v.t (Blank, Sjögren & Storå 2020: Appendix 1). Vid ingången identifierades även flertalet gravgåvor bestående av keramikskärvor tillhörande trattbägarkultur samt ett flertal flintspån och flintskärvor, vissa av dem brända (Blank 2021: 190; Jankavs 2008).

I den omgivande högen återfinns både gravgåvor och kvarlevor tillhörande bronsålder. Materialet är placerat i den sydöstra änden av högen, nära kammarens sydligaste kortsida. Benmaterialet här var obränt och tillhör en vuxen manlig individ vars skelettdelar var ihopblandade och omrörda i högens konstruktion. Samtligt benmaterial i högen har daterats till bronsåldern period III alternativt period IV, inom ett spann av 1221-940 Kal. f.v.t (Blank 2021: 190; Blank, Sjögren & Storå 2020, Appendix 1). I samma kontext identifierades även gravgåvor bestående av sex bronsartefakter. Dessa inkluderar en rakkniv med ett handtag format som ett hästhuvud, typologiskt daterad till period III. Ytterligare en rakkniv hittades, denna med ett avbrutet handtag, troligtvis tillhörande period IV-V. I direkt anslutning till rakkniven fanns även en pincett, dekorerad med en rad av trekanters samt linjeornamentik, även denna tillhörande period IV-V. Ytterligare fynd gjordes av en glasögonformad fibula samt en korsformig svärdsknapp, båda typologiskt daterade till period IV. Svärdsknappen är av mycket ovanlig typ då endast ett fåtal fynd av denna sort gjorts i norra Europa. Det sista fyndet i högen består av en cirka 30 centimeter lång dolkklinga med tånge, dolken tillhör också bronsålder men har inte kunnat dateras närmare än så. Undersökningar med metalldetektor gjordes kring gravkonstruktionen i samband med utgrävningen men inga ytterligare metallföremål kunde identifieras (Jankavs 2008; Jankavs 2014: 189).

Enligt Jankavs (2014: 189) kan alla bronsföremålen rimligtvis antas tillhöra en och samma begravning då endast benmaterial från en individ kunnat identifieras i högen. Om så är fallet så utgör denna begravning en av de fyndrikaste kända bronsåldersbegravningarna i Västsverige.

Fig. 4: Den korsformade svärdsknappen som hittades i Firse stens högkonstruktion (Foto: Västergötlands Museum 2022).

Den del av högen som återvänts såg innan utgrävningen annorlunda ut jämfört med resterande delar av högkonstruktionen. En mindre upphöjning i stensättningen kunde noteras, ungefär en decimeter i höjd. Jorden mellan stenarna i högen beskrevs här även vara ovanligt porös och lucker. I denna del av högen kunde även spår av sentida åverkan noteras, detta utifrån fynd av bland annat brännvinsbuteljer, kapsyler och glasflaskor. En brännvinskapsyl var belägen precis intill glasögonfibulan. Denna sentida aktivitet i graven skulle

kunna förklara benmaterialet och gravgåvornas mycket utspridda och tillsynes omrörda placering (Jankavs 2014: 189).

5.1.3 Närliggande megalitgravar

Fornminnesbilden i området är omfattande men komplex. Strax nordväst om Firse sten ligger Falköping stad där en mycket hög koncentration av fornlämningar och då huvudsakligen megalitgravar återfinns. Till öst ligger samhället Karleby som även det utgör en av Falbygdens största koncentrationer av megalitgravar. I området precis kring Firse sten är dock antalet lämningar relativt låg. I mycket nära anslutning till graven finns endast tre registrerade fornlämningar. Dessa inkluderar Frugårdens gånggrift (Falköping 7:1), belägen endast cirka 30 meter norrut. Åt sydväst, också cirka 30 meter bort från Firse sten finns också ett gränsmärke (Falköping 6:1) registrerat. Nästa närmsta fornlämning ligger drygt 250 meter bort i nordöstlig riktning och är en stensättning (Falköpings östra 2:1) av oregelbunden form. Stensättningen är inte utgrävd men kan utifrån form och storlek antas härstamma från brons- eller järnålder (Kulturmiljöregistret). Vid stensättningen ska det enligt historiskt kartmaterial även funnits en avrättningsplats. På de äldre kartorna är platsen markerad med en symbol föreställande en galge, någon närmare datering av den påstådda avrättningsplatsen är dock inte känd (Josefson & Josefson 2020: 100).

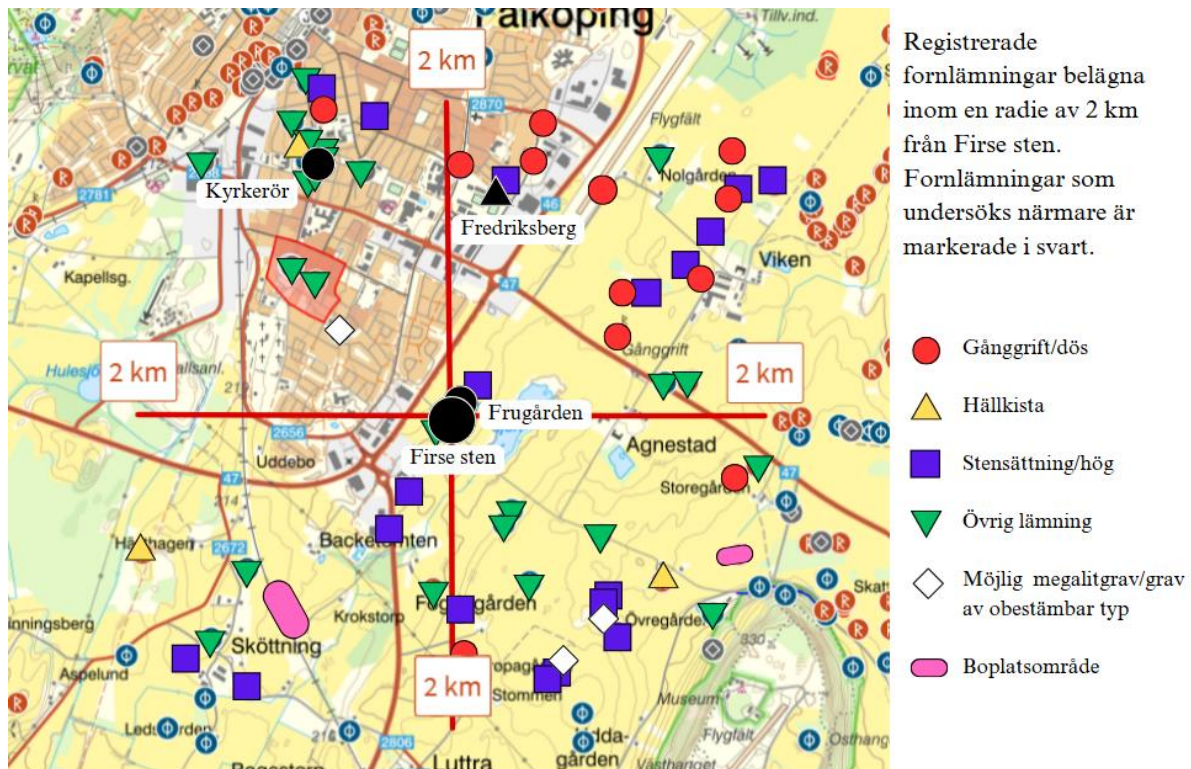

Fig. 5: Karta illustrerande registrerade fornlämningar kring Firse sten (Av: Tiffany Svensson, baserat på data och kartografiskt material från Kulturmiljöregistret).

I området nordöst om Firse sten och öster om Falköping stads utkanter kan en större koncentration av gånggrifter identifieras samt flertalet stensättningar. Ingen av dessa har dock grundligt undersökts eller grävts ut. Fem gånggrifter och två hällkistor återfinns även åt nord och nordväst, inne i Falköping stad, koncentrationen av megalitgravar ökar även i denna riktning utanför radien av två kilometer. I områdena söder om Firse sten är förekomsten av megalitgravar betydligt lägre med endast två kända gånggrifter samt två hällkistor (Kulturmiljöregistret).

Förekomsten av hällkistor i området kring Firse sten är tämligen låg i jämförelse med mängden gånggrifter. Endast fyra bekräftade gravar av denna typ kan lokaliseras i närområdet; Karleby 1:1 åt sydöst, Luttra 40:1 i sydväst, Falköping 5:2 i norr samt Falköping 37:3 i nordöst. Ytterligare en möjlig hällkista kan identifieras i området, detta i form av en stenkammargrav med RAÄ-beteckningen Falköpings östra 38:1, belägen sydöst om Firse sten. Graven är dock ej undersökt och hällkiste-kategoriseringen av denna är högst osäker (Kulturmiljöregistret). Inga kända dösar finns i närområdet kring Firse sten, av de gravar markerade som gånggrift/dös i fig. 5 är samtliga gånggrifter. Vidare kommer nu tre av de närliggande megalitgravarna att beskrivas närmare.

Frugårdens gånggrift (Falköping 7:1).

Endast cirka 30 meter norr om Firse sten ligger gånggriften Falköping 7:1, även omnämnd som Frugårdens gånggrift. Frugården grävdes ut sommaren 1870 av Hilder Werner. Vid denna tid låg graven i kanten av en åker och var övervuxen av en relativt hög jordkulle av oval form (Werner 1873: 13).

Frugårdens gånggrift är något mindre i storlek än Firse sten, kammaren är cirka fem meter lång och två meter bred. Sju stycken vägghällar finns idag bevarade från kammaren (Tilley 1999: 173). Vid utgrävningen 1870 ska dock nio vägghällar fortfarande stått intakta, samtliga av röd kalksten. Kammarformen är huvudsakligen rektangulär, dock med tydligt utbuktande eller spetsiga kortsidor. Inne i kammaren finns 18 stycken nischhällar av röd kalksten, jämt placerade utefter kammarens väggar. Nischhällarna skapar tillsammans totalt 18 separata rumsindelningar, så kallade nischer, som av Werner har namngetts i bokstavsordning (se fig. 6). Fem av nischerna (B,C,K,L och M) var belagda med övertäckande kalkstenskällor som bildade tak över rummen (Blank 2021: 187-188; Werner 1873: 14).

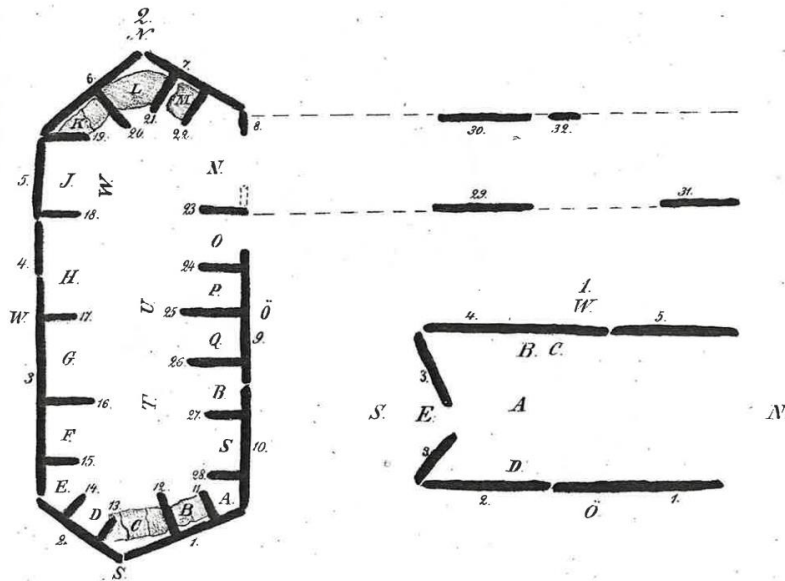

Fig. 6: Planritningar gjorda av Hilder Werner där den vänstra ritningen föreställer Frugårdens gånggrift (Werner 1873: Tab. IV).

Gången i Frugårdens gånggrift är mycket ovanligt positionerad då den har placerats längst ut närmaste kammarens norra kortsida. Då gången i detta fall inte anlagts centrerad till kammarens mitt gör detta att Frugården avviker från gånggrifternas annars så typiska t-formade konstruktion. Från gången är idag endast två vägghällar bevarade (Tilley 1991: 173; Blank 2021: 187-188). Vid tiden för utgrävningen fanns

ännu fyra vägghällar bevarande i gången, som synligt i fig. 6 (Werner 1873: 13).

Graven var väldigt rik på benmaterial, majoriteten av detta var dock i mycket fragmenterat skick. Begravningarna återfanns inne i de olika nischerna men även i kammarens mitt, benmaterial från en individ identifierades även i gången. De mest fyndrika nischerna, gällande just benmaterial, var nisch J och K i kammarens nordvästra del. Benmaterialet i dessa nischer var även mycket omrört och Werner tolkar det som att dessa rum använts för senare insortering av ben. De mest fyndtomma delarna utgjordes av nisch E och F i kammarens sydvästra del där endast fåtaliga fragmenterade ben hittades. Gravgåvorna i gånggriften bestod av en stor mängd bärnstenspärlor, genomborrade djurtänder, benredskap och flintskärvor (Werner 1873: 14-17).

I nisch C, i kammarens sydligaste del identifierades ett kremerat benfragment från ett kranium. Detta har C14-daterats till 380-197 Kal. f.v.t och härstammar därav från förromersk järnålder (Blank 2021: 188). Benmaterialet i fråga påvisar således att graven återanvänts i senare skede för åtminstone en begraving, inga tydliga tecken på ombyggnation av gravens konstruktion har dock kunnat finnas.

Fredriksbergs hällkista

Falköping 5:2, också benämnd som Fredriksbergs hällkista, är belägen cirka 1,5 km norr/nordöst om Firse sten, i utkanten av Falköping stad (se fig. 5). Hällkistan grävdes ut 1973 och restaurerades även efter undersökningens slut. Utgrävningen leddes av Eva Weiler och biträdades av Karin Ullberg, osteologiska undersökningar av benmaterialet i graven utfördes av Elisabeth Iregren i samband med utgrävningen (Weiler 1977: 3).

Gravkonstruktionen består av en enrummig hällkista med ett förrum. Hällkistan är orienterad med kortändorna åt nordlig/nordöstlig respektive sydlig/sydvästlig riktning. Kammarens form är något trapetsformad, den nordligaste kortsidan uppmäts till cirka 2,2 meter, den sydligaste kortsidan till cirka 1,5 meter och långsidorna till cirka 4 meter. Samtliga stenhällar i kistans konstruktion är utav kalksten (Weiler 1977: 7-9, 17; Blank, Tornberg & Knipper 2018: 4). Förrummet är placerat i kistans sydligaste ände, det är omkring 1,3x1,5 meter stort och är uppbyggt av lägre stenhällar än övriga delar av hällkistan. Mellan förrummet och kammaren finns en skiljevägg bestående av två kalkstenshällar, som sträcker sig över ungefär halva kistans bredd (Weiler 1977: 12, 17). Inga takblock fanns bevarade ovanpå kistan, under utgrävningen identifierades dock en trasig inrasad takhäll i gravens södra del. Utifrån hällens stratigrafiska placering i graven anser Weiler (1977: 9) att denna raserings troligtvis skett i ett tidigt skede, möjligtvis redan under neolitikum. På hällkistans botten finns en golvkonstruktion bestående av flata kalkstensplattor (Blank, Tornberg & Knipper 2018: 4).

Gravgåvorna och benmaterialet låg mycket ihopblandat i graven, några hela skelett kunde inte urskiljas under utgrävningen. Benmaterialet var rikligt och härstammade enligt Weiler (1977: 18-19) från minst 30 individer av olika åldrar och kön. Senare osteologiska analyser av Anna Tornberg (Blank, Knipper & Tornberg 2018: 7-9) har i stället påvisat ett möjligt MNI av 28 individer, varav 19 vuxna och 9 barn av olika åldrar. Könsbestämningar av de vuxna individerna har påvisat åtminstone 6 kvinnor och 8 män i graven. Benmaterialets mycket omrörda skick antyder att de flyttats på för att göra plats för nya begravningar. I Hällkistan fanns även djurben härstammande från nöt, får/get, räv, gnagare, gädda och duva.

Av det mänskliga benmaterialet i graven har majoriteten daterats till senneolitisk tid, inom ett intervall av 2202-1697 Kal. f.v.t (se bilaga. 2). Några daterade benelement har påvisat en tidsålder mellan senneolitikum och tidig bronsålder period I-II, då inom ett tidsspann av 2132-1462 Kal f.v.t. Ett ben i graven daterades till 2561-2138 Kal. f.v.t och kan då tillförskrivas tiden mellan mellaneneolitikum B och senneolitikum I (Blank, Sjögren och Storå 2020: Appendix 1).

Gravgåvorna bestod av totalt 17 flintavslag, flera av dem slipade och ett med bearbetad spets. Även två bennålar, en benpryl, ett mejselliknande benredskap samt en benflöjt förekom. Sju stycken pärlor fanns även i graven, varav en tillverkad av ben och sex av bärnsten. Slutligen innehöll graven även en flintdolk samt en keramikskärva med punktlinjedekor, båda dessa menar Weiler (1977: 17) kan typologiskt dateras till senneolitikum.

Baserat på fyndmaterialet och det daterade benmaterialet kan ingen återanvändning identifieras i denna grav, inga spår av ombyggnation, plundring eller annan senare åverkan kan heller noteras i gravens konstruktion (Weiler 1977: 19).

Kyrkerör

Gånggriften Falköping 28:1, även känd som Kyrkerörs gånggrift är belägen centralt i Falköpings stad. Graven delundersöktes samt restaurerades 1928 av K.E Sahlström då framför allt de sydliga delarna av kammaren grävdes ut (Blank, Sjögren & Storå 2020: Appendix 2). Stora delar av den omgivande högen togs bort redan 1859. I tre av stenarna i gravkonstruktionen finns borrhål menade för sprängämnen vilket påvisar att det funnits planer på att även ta bort hela stenkamargraven (Tilley 1999: 164).

Kammaren är 7,5 meter lång och 1,6 meter bred, dess kortsidor är orienterad i nord/nordöstlig respektive syd/sydvästlig riktning (Blank, Sjögren & Storå 2020: Appendix 2). Från kammaren finns 11 vägghällar och tre takblock bevarade, en skålgrop kan noteras i det mittersta takblocket. Det nordligaste takblocket är idag rasat och ligger inne i kammaren. Gången är cirka sju meter lång och en meter bred och utgår centralt från kammarens östligaste långsida. Totalt åtta vägghällar finns kvar av gången, placerade fyra på varje sida och över gången vilar idag ett takblock samt nyckelstenen. Nyckelstenen, placerad mellan gången och kammaren, är av granit (Tilley 1999: 164).

I kammaren gjordes fynd av 13 bärnstenspärlor samt bärnstensfragment från flertalet ytterligare pärlor, tre flintavslag, ett fragment av en slipad flintyxa samt fyra genomborrade djurtänder (Sahlström 1932: 24; Tilley 1999: 164). Samtliga djurtänder härstammade från hund (Historiska Museet). I kammarens nordvästra hörn återfanns även en kam daterad till järnålder (Blank, Sjögren & Storå 2020: Appendix 2). Sahlström (1932: 24) anser att den relativt låga fyndförekomsten antyder att graven använts under ett tidigare skede än de mer fyndrika gånggrifterna på Falbygden.

Av det benmaterial från graven som C14-daterats har samtligt material påvisat mellanneolitiska dateringar. En tand som daterades visade dateringar tillhörande mellanneolitikum A (3322-2902 Kal. f.v.t). C14-analyser av övriga ben hamnade inom ett spann av 2892-2577 Kal. f.v.t, då under mellanneolitikum A-B (Blank, Sjögren & Storå 2020: Appendix 1).

Att graven återanvänts i senare skede kan konstateras utifrån fynden av en järnålderskam i gånggriftens kammare, inga kända begravningar kan dock kopplas till denna artefakt (Blank, Sjögren & Storå 2020: Appendix 2). Inga tydliga tecken på senare påverkningar av gravens konstruktion har kunnat noteras bortsett från borrhålen och borttagningen av högen under 1800-tal. Älvkvarnsförekomsten på ett av kammarens takblock kan inte med säkerhet klassas som ett resultat av återbruk. Skålgropar är svårdaterade som fenomen, även om de ofta likt andra hållristningar associeras till bronsåldern finns även skålgropar som mer troligt kan dateras till neolitikum. Det är därför oklart ifall skålgropen på Kyrkerör härrör från gånggriftens konstruktionstid eller från en senare tidsperiod.

5.2 Skåne

Den andra graven som ligger till fokus för analysen har RAÄ-beteckningen Skepparslöv 10:1 och är belägen på Kristianstadsslätten i nordöstra Skåne. Graven ligger idag i åkermark, precis sydöst om megalitgraven breder samhället Öllsjö ut sig och strax nordväst om graven återfinns samhället Skepparslöv (Edring 2011: 7; Kulturmiljöregistret).

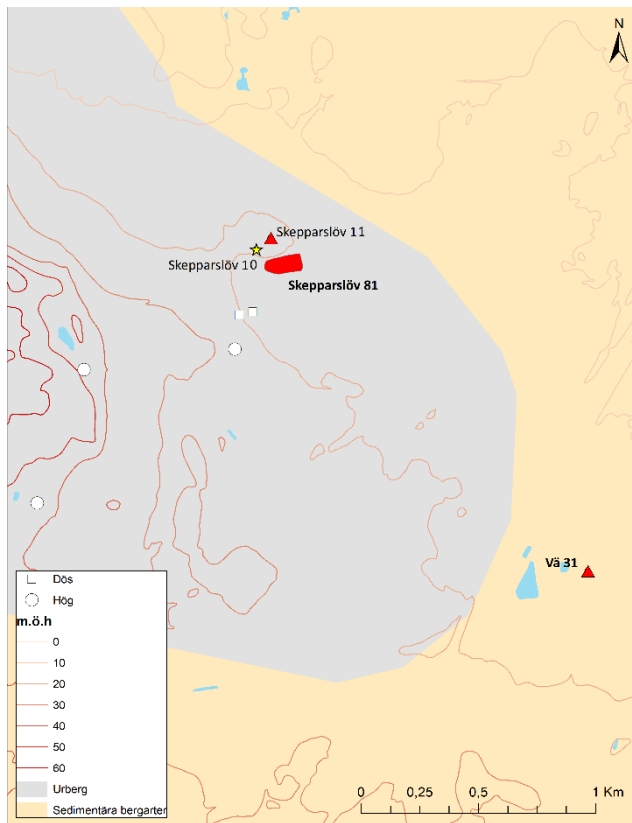

Fig. 7: Karta över området kring Skepparslöv 10 med geologiska och topografiska förhållanden markerade (Blank 2024).

Berggrunden i området kring Skepparslöv 10 består huvudsakligen av urberg medan sedimentära bergarter dominerar i områden både norr, öster och söder om graven (se fig. 7). Marken består främst av sandjordar med inslag av sandig morän och lera (Edring 2011:7).

Megalitgraven är belägen precis vid Nävlingeåsens fot som breder ut sig väst/nordväst om gravens placering. Området ligger drygt 15-20 meter över havet. Inga större vattendrag finns idag i direkt anslutning till gravområdet men under neolitikum fanns dock en havsvik drygt tre kilometer öster ut. Området precis norr om Skepparslöv 10 utgjordes då endast av en smal passage mellan Nävlingeåsen och den dåvarande havsviken (Edring 2011: 7-8).

5.2.1 Skepparslöv 10 och dess konstruktion

Skepparslöv 10 grävdes ut och undersöktes sommaren 1943 av John-Elof Forssander och Sigge Hommerberg (Magnusson 1947: 137). Graven består av en cirka fyra meter lång och två meter bred kammare. Den ursprungliga kammarlängden tros dock ha varit närmare fem till sex meter. Kammarens idag förkortade längd beror på att den sydvästra kortsidan har tagits bort och fungerat som ingång till den senare hällkistan. Den relativt rektangulära kammaren byggs upp av åtta vägghällar av granit, samtliga ungefär 1,5 meter höga. Mellanrummen mellan dessa har fyllt igen med en kallmurningskonstruktion bestående av tunna kalkstensskivor som placerats horisontellt mellan de större vägghällarna (ibid.: 150-151). Två takblock tillhörande kammaren finns även bevarade, det största av dem uppnår en längd av över två meter (Bagge & Kaelas 1952: 14).

Graven är orienterad så att kammarens kortsidor är situerade i nordöstlig respektive sydvästlig riktning och gången har varit orienterad åt sydöst. Gången är dock nästan helt borttagen och endast en vägghäll är idag bevarad. Denna vägghäll står placerad närmast kammaren, i höger del av gången. Från gångens ursprungliga konstruktion finns även tröskelstenen kvar,

placerad på marken precis emellan gången och kammaren (Magnusson 1947: 150-152). Utifrån de kvarvarande stenarna har gångens bredd uppskattats till omkring 1 meter, dess ursprungliga längd är dock svårare att bedöma (Bagge & Kaelas 1952: 14).

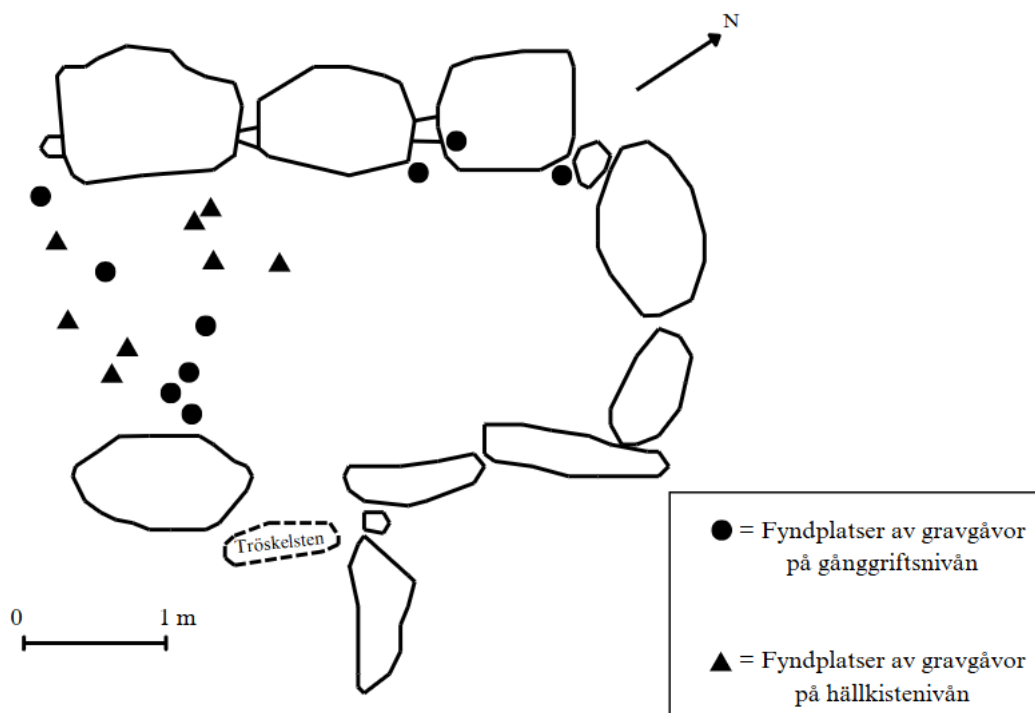

Fig. 8: Planritning av Skepparslöv 10 med distribution av gravgåvor (Av: Tiffany Svensson, baserat på data av Magnusson 1947: 152).

Megalitgraven har även ursprungligen varit omgivet av ett röse. Detta är idag dock mycket raserat och endast delar av röset är bevarat och synbart (Magnusson 1947: 150). Av det kvarvarande röset uppskattades dess radie till cirka 6-7 meter utifrån kammaren, dess originella storlek kan dock ha varit betydligt större än så (Bagge & Kaelas 1952: 14). Bagge & Kaelas (ibid.) menar att åtminstone de södra delarna av röset antagligen togs bort i samband med ombyggnationen för att ge åtkomst till den senare ingången till hällkistan. Röset och dess konstruktion tycks inte ha undersökts i samband med utgrävningen 1943. Hommerberg (1944: 21) skriver att "Även denna grav har blivit restaurerad, och de stora takblocken vila nu tungt och majestätiskt över de från jord och grästorvor frigjorda väggstenarna..." vilket även antyder att delar av högen möjligtvis blivit borttagen i samband med utgrävningen.

Hommerberg (1944: 18-19) benämner att de innan utgrävningen var osäkra på vilket typ av megalitgrav det rörde sig om. Folk från närtrakten hade trott att graven var en dös. Hommerberg själv ansåg att graven innan utgrävningen hade likheter till en stor hällkista men att takblocken var för stora och väggstenarna för klumpiga för att helt passa in i denna kategorisering. Vid någon tidpunkt i början av utgrävningen var han dessutom under antagandet att det rörde sig om en järnåldersgrav då konstruktionen påminde honom om danska gravar från denna tidsperiod. Graven är idag tydligt skadad och endast delar av den ursprungliga konstruktionen är fortfarande synlig (Magnusson 1947: 137).

5.2.2 Benmaterial och gravgåvor

De deponerade gravgåvorna och det tillhörande benmaterialet i graven är fördelade i två separata lager. Det understa av dessa tillhör gånggriftens tid och det övre associeras till tiden efter då graven rekonstruerats till hällkista. De två fyndlagren skiljs åt av ett relativt tjockt konstruerat lager sten blandat med lera. Stenlagret är som tjockast i gravens nordöstra del (innersta delen av hällkistans kammare) där det uppnår en tjocklek av cirka 60 centimeter (Magnusson 1947: 150; Hommerberg 1944: 20-21).

Det understa lagret tillhörande gånggriftens tid återfinns på ett djup av cirka 150 centimeter under marknivå. Benmaterial från minst nio individer identifierades i denna del, endast ett fåtal ben var dock välbevarade. Jorden i detta lager var dessutom av mörkbrun till svart nyans med inslag av gulaktiga partier, en karaktäristik som antyder på förekomsten av redan nedbrutna kvarlevor. Det ursprungliga antalet begravingar i detta lager kan därför antas ha varit väsentligt högre (Magnusson 1947: 151). Tre benelement från gånggriftsnivån har C14-daterats av Tornberg och Vankilde (under arbete) till ett tidsomfång mellan 3365-3020 Kal. f.v.t vilket faller inom ramen för mellanneolitikum A.

Gravgåvorna i det undre lagret består bland annat av ett flertal flintföremål, bland dessa ett bearbetat spån, ett borrh och ett bearbetat flintstycke av obestämd sort. Utöver detta finns två bärnstenspärlor samt 15 cylindriskt formade pärlor av ben. Benpärlorna återfanns alla i samma kontext och har möjligtvis bildat ett halsband. Även en keramikskärva dekorerad med linjeornamentik samt en odekorerad lerkruka återfanns. Krukan har daterats typologiskt till stridsyxekultur och var deponerad något längre upp än övriga gravgåvor, på ett djup av 153 centimeter. Övriga gravgåvor befann sig på ett djup mellan 159-166 centimeter under markytan. Detta kan antyda att krukan eventuellt deponerats under de senare delarna av gånggriftens användningsfas alternativt har deponerats under en senare återanvändningsperiod. Inga gravgåvor kunde identifieras i eller i anslutning till gånggriftens tidigare gång (Magnusson 1947: 154-156; Hommerberg 1944: 21).

I det övre lagret tillhörande den tid efter att graven byggts om till hällkista, återfinns benmaterial och gravgåvor på ett djup omkring 80-110 cm under marknivå. Mänskligt benmaterial från minst 14 individer identifierades i detta lager, flera av dem benämns ha varit relativt unga (Magnusson 1947: 151). Fyra benelement från hällkistans nivå har av Tornberg och Vandkilde (under arbete) C14-daterats till mellanneolitikum A, inom ett spann av 3340-2895 Kal. f.v.t. Ett ben från samma kontext kunde dateras till tidig bronsålder period I, 1645-1500 Kal. f.v.t och ett till tidig bronsålder period II, 1545-1400 Kal f.v.t. Tidigare C14-analyser av benmaterialet på hällkistenivån utförda av Tornberg (2017) har dock påvisat ett annorlunda resultat (se bilaga 3). Denna tidigare analys har angivit dateringar av allt ifrån senneolitikum I-II till och med bronsålder period III-IV. I denna studie saknas mellanneolitiska dateringar på hällkistenivån (Blank, Sjögren & Storå 2020: Appendix 1; Tornberg 2017: 25-28). Även flertalet djurben identifierades i det övre lagret, härstammande från räv, kronhjort och rådjur (Bagge & Kaelas 1952: 15).

Bland gravgåvorna tillhörande hällkistans lager förekommer flera flintföremål såsom en spjutspets, en flintdolk samt ett flintredskap som av Hommerberg (1944: 19) benämns som en eldslagningssten. Flintdolken är omarbetad och något svårdaterad men enligt Magnusson (1947: 159) kan den möjligtvis ursprungligen varit av Forssander typ V. Tre föremål tillverkade av ben återfinns också, då i form av en bennål och två bensylar. Samtliga av dessa

gravgåvor var situerade på ett djup av cirka 100 centimeter under markytan med undantag från eldslagningsstenen som återfanns vid 88 centimeter. Utöver detta finns en rund bronsdisk dekorerad med ornamentik föreställande spiraler, ringar och sick-sack-mönster. Disken dateras typologiskt till bronsålder period II. Detta bronsföremål låg på ett djup av 83 centimeter under marknivån, något grundare än de flesta andra fynd i lagret vilket skulle kunna antyda på att den deponerats något senare (Magnusson 1947: 152-153; Hommerberg 1944: 19). Bronsdiskens har bland annat tolkats som ett beslag till en klappstol (Skoglund 2005: 116-119). Fynd av klappstolar och klappstolsbeslag är ovanligt och anses utgöra praktfulla statusföremål. Enligt Skoglund (ibid.) har endast totalt 16 ytterligare fynd av klappstolar eller klappstolsbeslag gjorts i Sydskandinavien och norra Tyskland. Det sista fyndet från hällkistans lager består av en keramikskärva dekorerad med parallella linjer. Skärvan var placerad betydligt högre upp än alla övriga gravgåvor (67 centimeter under marknivån) och kan därför säkerligen inte associeras till samma begravningsfas. Alla gravgåvor tillhörande hällkistennivån återfanns i gravens sydvästra del (se fig. 8), i anslutning till hällkistans ingång (Magnusson 1947: 152-153).

Magnusson (1947: 159) anser att användningen av megalitgraven skett i tre eller eventuellt fyra separata etapper. Användningsperioden av graven då den ännu var gånggrift delar hon upp i två faser baserat på fördelningen av gravgåvor i detta lager. Den ursprungliga användningsperioden av gånggriften kopplar hon till så kallad "megalitisk tid" vilket kan antas tillhöra yngre tidigneolitikum till och med äldre mellan-neolitikum. Gånggriftens andra användningsperiod påstås sammankopplas med stridsyxekulturen och dateras då till mellan-neolitikum B. Detta baseras på förekomsten av den lerkruka typologiskt daterad till stridsyxekultur som återfanns i de övre delarna av gånggriftens fyndlager. Det övre hällkistelagret benämner hon vara mer svår-daterat. Den bronsdisk som hittades i den övre delen av lagret anses härstamma från en sekundär begravning tillhörande bronsålder medan övriga fynd i hällkistan enligt Magnusson är svåra att datera typologiskt.

Magnusson menar också att användningen av Skepparslöv 10 möjligtvis kan ses som en form av kontinuerlig användning där graven byggts om och anpassats till ett nytt gravskick men ändå bibehållit samma typ av roll och varit del av en liknande begravningstradition under mycket lång tid. En annan möjlig tolkning menar hon dock är att omvandlingen till hällkista representerar ett brott i begravningstraditionen där ombyggnationen gett graven en ny roll och en ny betydelse, i så fall skulle detta då innebära en form av återanvändning (Magnusson 1947: 159).

Någon osteologisk undersökning av benmaterialet utfördes aldrig i samband med utgrävningen av Skepparslöv 10. De enda osteologiska bedömningar som finns av benmaterialet härstammar från två kandidatuppsatser i historisk osteologi från Lunds Universitet. Det första av dessa kandidatarbeten (Larsson 2018) undersöker trauma i benmaterialet medan det andra (Fritz 2018) analyserar spår av artros i graven. I de båda uppsatserna görs även försök till köns- och åldersbestämningar av individerna begravda i Skepparslöv 10, något som dock är svårbestämt då benen benämns vara i mycket fragmenterat skick. Det totala MNI av hela graven beräknas slutligen till 19 individer varav dessa består av 13 vuxna och 6 juvenila. Majoriteten av det tillgängliga benmaterialet kunde inte könsbestämmas på grund av benens fragmenteringsgrad men även med anledning av den höga andelen juvenila individer. Av de fåtaliga benexemplar som kunde könsbestämmas

identifierades både manliga och kvinnliga individer i Skepparslöv 10 (Larsson 2018: 16-17; Fritz 2018: 18-20).

5.2.3 Närliggande megalitgravar

Området kring Skepparslöv 10 är oerhört rik på fornminnen, inom en radie av endast två kilometer finns mer än 100 olika lämningar registrerade (Kulturmiljöregistret).

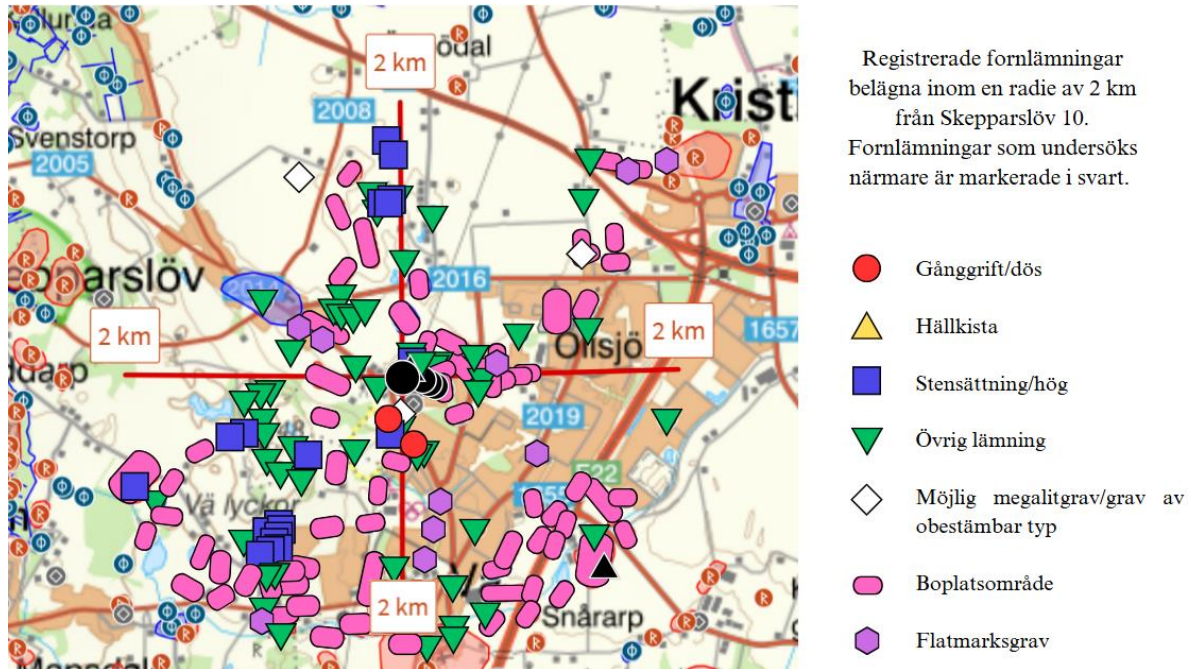

Fig. 9: Karta över registrerade fornlämningar inom två kilometer av Skepparslöv 10 (Av: Tiffany Svensson, baserad på data och kartografiskt material från Kulturmiljöregistret).

Den mest vanliga fornlämningstypen i området är onekligen boplatser med närmare 50 registrerade boplatser inom radien av två kilometer. Boplatserna är av varierande ålder med många bedömda att tillhöra stenålder men även ett flertal daterade till brons- och järnålder. Även ett stort antal högar och stensättningar tillhörande brons-och järnåldern kan noteras i området. Av de lokaler som är utmärkta som övriga lämningar i fig. 9 är många av dem fyndplatser, framförallt för fynd av flintyxor och andra flintverktyg. Det främsta undantaget är det mycket stora klustret av övriga lämningar belägna sydväst om Skepparslöv 10 där lokalerna huvudsakligen utgörs av historiska lämningar i form av stridsvärn och skansar (Kulturmiljöregistret).

Trots den mycket omfattande mängden fornlämningar i närområdet är antalet megalitgravar tämligen låg, endast ett fåtal finns inom två kilometers avstånd. Cirka 80 meter nordöst om Skepparslöv 10 finns en hällkista vid namn Skepparslöv 11 som kommer undersökas närmare nedan. Detsamma gäller för Skepparslöv 81 som är beläget på ett avstånd av cirka 130 meter i sydöstlig riktning och är ett neolitiskt gravfält bestående av tre dösar. Ungefär 300 meter söder om Skepparslöv 10 finns en långdös (Skepparslöv 8:1) samt en möjlig megalitgrav (Skepparslöv 315), ingen av dessa två är utgrävda. Två möjliga megalitgravar kan även identifieras norr om Skepparslöv 10 (se fig. 9) men dessa är så pass skadade att de inte med säkerhet kunnat klassificeras. Två kilometer sydöst om Skepparslöv 10 finns den väl undersökta Ängamöllans hällkista (Vä 31:1), belägen inom ett registrerat boplatsoområde (Kulturmiljöregistret).

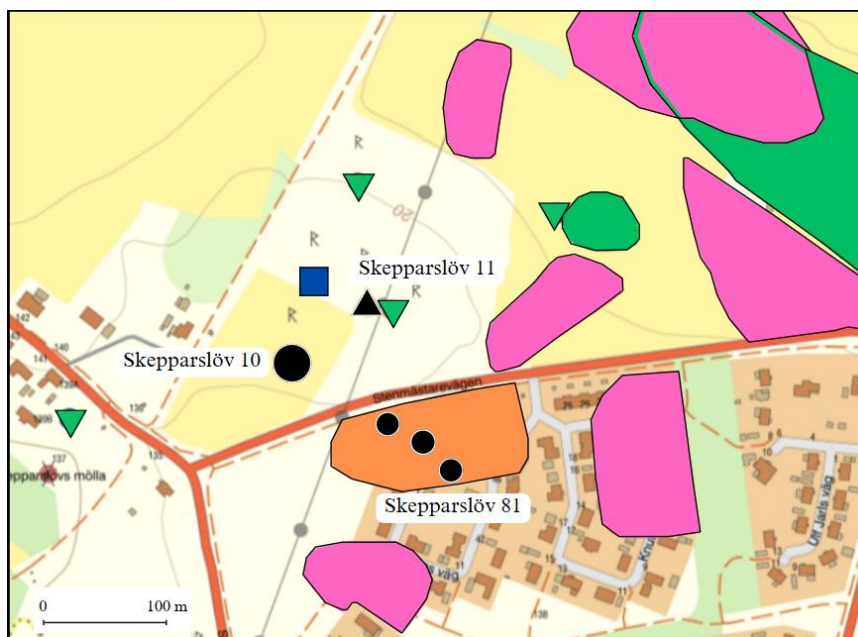

Fig. 10: Förtydligande av fornlämningsbilden i det absolut närmsta området kring Skepparslöv 10 (Av: Tiffany Svensson, baserat på data och kartografiskt material från Kulturmiljöregistret).

I det absolut närmsta området kring Skepparslöv 10, som visas tydligare i fig. 10, finns också lämningar från flera olika tidsperioder vilket tyder på att området kring graven har bebotts och brukats under mycket lång tid. De två sydligaste boplatserna (se fig. 10) härstammar från neolitisk tid medan övriga är något mer svårdaterade. Fynd från vikingatid kan identifieras i de två mest närliggande boplatser åt öst/nordöst, i den

nordligaste av dessa två har även fynd daterade till medeltid påträffats. De övriga lämningarna i det närmsta området utgörs av en rest sten, en älvkvarn samt en fyndplats med artefakter tillhörande bronsålder och vikingatid. Den mycket stora lämningen som delvis överlappar en av boplatserna är en bytomt från historisk tid (Kulturmiljöregistret).

Skepparslöv 11

Hällkistan Skepparslöv 11 är belägen cirka 80 meter nordost om Skepparslöv 10. Den grävdes ut i samband med Skepparslöv 10 av John-Elof Forssander och Sigge Hommerberg under sommaren 1943 (Magnusson 1947: 137).

Kistans kortsidor är orienterade i en östlig/sydöstlig respektive väst/nordvästlig riktning där ingången är situerad mot öst/sydöst. Skepparslöv 11 är något mindre i storlek än Skepparslöv 10 då kammaren uppmäts till cirka 3,4 meter lång och 1,5-1,8 meter bred. Gravkammaren byggs upp utav åtta stora vägghällar, samtliga av granit. Inga takblock fanns kvar över kammaren, två större stenhällar återfanns dock inne i gravens konstruktion och kan möjligtvis ha utgjort den ursprungliga takkonstruktionen. En låg tröskelsten återfinns längs marken i kammarens östra del. Vid utgrävningstillfället låg ströskelstenen en bit in i kammaren men kan ursprungligen antas ha varit placerat vid eller strax utanför ingången. Hällkistan omges av ett osymmetriskt format stenröse (Magnusson 1947: 145-147).

Allt fyndmaterial i Skepparslöv 11 återfanns längs kammarens väggar medan mitten av graven var tom på material. Magnusson (1947: 146) tolkar det som att benmaterialet och gravgåvorna vid något tillfälle blivit bortflyttade till kammarens väggar för att göra plats för nya begravingar i gravens mitt. Mycket lite benmaterial var bevarat i graven. Endast ett kvarvarande ben återfanns under utgrävningen, detta i form av ett käkben med tillhörande tänder. Det understa jordlagret hade tydliga inslag av gula färgningar vilket tyder på förekomsten av nedbrutet material.

Gravgåvorna i hällkistan består huvudsakligen av flintredskap av olika slag. Dessa inkluderar tre pilspetsar, tre skrapor, en spjutspets, ett bearbetat flintavslag samt en flintdolk (Magnusson 1947: 146-147). Utöver dessa återfanns även ett lerkärl, en bärnstenspärla samt ett fragment av en bronsfibula. Fibulan har typologiskt daterats till bronsålder period II och befann sig i samma lager som övriga fynd (ibid.: 146-147).

På grund av bristen på benmaterial i graven finns inga C14-dateringar tillgängliga, något som försvårar resonemanget kring huruvida graven utsatts för återanvändning eller ej. Baserat på typologiska dateringar av bronsfibulan har graven dock åtminstone i viss mån brukats under samma tidsperiod som Skepparslöv 10, det vill säga under ÄBÅ period II. Magnusson (1947: 159) anser att bronsåldersaktiviteterna i graven bör betraktas som en återanvändningsfas snarare än en representation av gravens ursprungliga användningsperiod, hon belyser dock att detta är svårt att konkret bevisa.

Skepparslöv 81

Skepparslöv 81:1 är beläget drygt 130 meter sydöst om Skepparslöv 10 och är ett neolitiskt gravfält bestående av tre dösar (Kulturmiljöregistret). Gravområdet grävdes ut under en uppdragsarkeologisk slutundersökning 2010 av Sydsvensk Arkeologi AB under ledning av Anders Edring. Under utgrävningen studerades gravarnas konstruktion med extra fokus på hur anläggningarna möjligtvis använts och förändrats under senare perioder. Edring (2011: 13, 37) benämner att utifrån den ombyggnation som skett i Skepparslöv 10 samt den eventuella återanvändningen av både Skepparslöv 10 och 11 under bronsålder så skulle liknande former av återbruk möjligtvis kunna gå att återfinna i Skepparslöv 81. I undersökningen analyserades även fyndförhållandena i området samt möjliga tolkningar av platsens ceremoniella nyttjande.

Megalitgravarna i gravfältet består av en runddös belägen centralt i gravområdet samt två dösar placerade i norra respektive södra delarna av gravfältet. Samtliga gravar var tydligt skadade till följd av odling, stenröjning samt sprängning i området. Deras fullständiga konstruktion och fyndinnehåll är därav inte känt (Edring 2011: 13, 38; Kulturmiljöregistret).

Den centralt belägna runddösen har haft ingång till kammaren åt öster och omges av en cirka 10 meter lång rund kantkedja. Runt denna finns även spår av en eventuell yttre rektangulär kantkedja som uppmäts till omkring 36x12 meter stor. Edring (2011: 43-45) tolkar den yttre kantkedjan som en möjlig utveckling av gravens konstruktion och påpekar att denna konstruktionsdetalj då möjligen byggts till i ett senare skede än kammaren och den inre kantkedjan. Denna teori har dock inte kunnat bekräftas av vare sig daterade begravningar eller fyndmaterial. Fynden i runddösen består av fem flintavslag och en kärna av kristianstadsflinta samt en odecorerad keramikskärva som ej kunnat typologiskt dateras. Benmaterialet utgörs av fyra obrända benfragment samt ett helt obränt ben, benen har trots osteologiska analyser inte kunnat art- eller elementsbestämmas och heller inte varit möjliga att datera (ibid.: 43-45).

Den södra megalitgravnen är en långdös belägen cirka 20 meter bort från den centrala graven. Då dösen var mycket raserad och stora delar av konstruktionen saknades var dess omfattning samt placering svår att fastställa under utgrävningen. Orienteringen för kammarens ingång är inte helt säker men utifrån de kvarvarande kammarstenarnas placering kan den antas ha varit placerad i antingen sydöstlig eller sydvästlig riktning. Runt dösen finns rester av en rektangulär kantkedja som uppskattas vara cirka 16x6 meter stor och vars kortändor är orienterade åt östlig respektive västlig riktning. Inget benmaterial fanns bevarat i graven,

fyndmaterial i graven utgörs enbart av en tvärpil hittad i kammaren. Pilen påvisar neolitisk datering men kan ej tidsbestämmas närmare än så. Kolprover samlades in från två stolphål belägna strax nordväst om graven. C14-analyser av dessa påvisade en datering på 2870-2570 Kal. f.v.t, då tillhörande slutet av mellanneolitikum A och början av mellanneolitikum B (Edring 2011: 45-49). Edring (2011: 49) menar dock att C14-dateringarna från stolphålen inte överensstämmer med den förmodade dateringen av graven. Utifrån gravtypen anser han att anläggningen snarare bör ha konstruerats under tidigneolitikum till äldre mellanneolitikum, stolphålen bör i så fall vara resultatet av senare aktiviteter på platsen.

Den nordligaste belägna megalitgraven har även den tolkats som en långdös. Runt själva stenkammargraven finns även här en rektangulär kantkedja som uppskattats till en bredd av cirka 13 meter och en längd av minst 20 meter. Kammarens storlek och uppbyggnad är mycket osäker då endast fåtaliga delar av den ursprungliga konstruktionen finns kvar. Endast ett fynd identifierades inom området av graven, detta i form av ett flintavslag av kristianstadsflinta. Inget benmaterial fanns bevarat i graven (Edring 2011: 53).

Inga konkreta antydningar på vare sig återanvändning eller ombyggnation kunde således konstateras i någon av dösaorna i Skepparslöv 81.

Ängamöllans hällkista

Ängamöllans hällkista har RAÄ-beteckningen Vä 31:1 och är belägen två kilometer sydost om Skepparslöv 10. I samma område som hällkistan finns även ett registrerat boplatsoområde vid namn Vä 101:1 där flertaliga fynd av flinta gjorts. Graven är idag belägen i ett omgivande åkerlandskap och har konstruerats ovanpå en mindre kulle. Hällkistan grävdes ut 1945 av Holger Arbman och Berta Stjernquist, innan utgrävningen benämns megalitgraven varit mycket överbevuxen och även övertäckt med stenblock från de omgivande åkrarna (Magnusson 1947: 137, 149; Kulturmiljöregistret).

Hällkistan är cirka 3,6 meter lång och mellan 1,5 och 1,7 meter bred. Kortsidorna är orienterade i östlig respektive västlig riktning med hällkistans ingång belägen i öst. Vid ingången finns ett cirka 10 centimeter högt stenblock som av Magnusson (1947: 138) kategoriserats som en tröskelsten. Kistans långsidor är konstruerade av fyra stenblock vardera, likt i Skepparslöv 10 är samtliga stenhällar av granit.

Benmaterialet i graven återfanns under utgrävningen i tre skikt, individerna har av Arbman numrerats från I-XIV baserat på ordningen i vilken de hittades under utgrävningen. I det översta skiktet identifierades kvarlevor härstammande från minst sju individer (I-VII). Delar av benmaterialet i detta lager var omrört och påvisar tecken på att ha blivit omflyttat, antagligen för att göra plats åt nya begravingar. Vissa av individerna vad placerade längst intill kammarens väggar och påvisar också en tendens av att ha blivit undanflyttade men dock i ett skede då benen fortfarande suttit intakta med varandra. Det vill säga, denna typ av ommöblering av kvarlevorna tycks ha skett relativt snart efter de ursprungliga begravingarna. Ytterligare en individ (VIII) återfanns i gravens översta lager. Material från denna begraving återfanns dock utanför hällkistans konstruktion, i högens östra ände. Enligt lokala berättelse ska dessa ben ha råkat grävas upp av bönder i området under tidigt 1900-tal och sedan åter begravts i högen på nytt. Till följd av detta var benmaterialet från denna individ i mycket omrört skick. I hällkistans andra skikt hittades kvarlevor från två individer (IX och X). Benmaterialet i detta lager var mycket utspritt och kranerna från de båda individerna var

krossade. Slutligen, i det understa skiktet identifierades minst fyra individer (XI-XIV). Tre av dessa begravningar var intakta och utgjordes av två vuxna individer samt ett barn. Från den sista begravningen i det understa lagret fanns endast del av ett kranium, kring detta låg även en hel del mycket fragmenterat och delvis nedbrutet benmaterial (Magnusson 1947: 138-141).

Totalt härstammar benmaterialet i graven från minst 14 individer varav 13 av dessa har inkluderats i senare osteologiska analyser. Utifrån osteologiska bedömningar har tre av individerna könsbestämts som kvinnor och sex som män eller troligtvis män.

Åldersbestämningar har påvisat att 10 av de 13 individerna var vuxna och tre var juvenila (Bergerbrant et al. 2017: 54). Samtligt benmaterial i graven har C14-daterats till tidig bronsålder (se bilaga 4). I kistans översta lager finns dateringar härstammande från bronsålderns period I-III, inom en tidsrymd av 1527-1262 Kal. f.v.t. Endast en individ från det mellersta lagret har kunnat inkluderas och har påvisat en datering av 1501-1410 Kal f.v.t, då härrörandes period II. I det understa lagret förskrivs alla daterade individer bronsåldern period II och hamnar inom ett tidsspänn av 1504-1371 Kal f.v.t (Bergerbrant et al. 2017: 61-62; Blank, Sjögren & Storå 2020: Appendix 1).

Gravgåvorna i hällkistan bestod av tre bennålar, en bensyl, tre flintdolkar, en spjutspets av flinta, ett bearbetat flintspån, en flintskrapa, två svagt bearbetade flintavslag samt fragment av ett lerkärl. Gravgåvorna tycks också ha flyttats undan för att göra plats åt nya begravningar vilket enligt Magnusson gör det svårt att tillskriva dem något särskilt lager eller någon särskild begravning. Relativ datering av föremålen med hjälp av stratigrafi försvåras även av denna anledning. En av bennålarna samt en av flintdolkarna hittades i mycket nära anslutning till en av de vuxna individerna i det understa lagret och kan möjligtvis associeras till denna begravning, övriga fynd är graven är däremot mycket svåra att kontextualisera (Magnusson 1947: 140-144).

Likt i Skepparslöv 11 är det svårt att konstatera ifall bronsåldersaktiviteten i graven är en form av återbruk eller representerar hällkistans primära användningsfas. Då dateringarna huvudsakligen härstammar från ÄBÅ period II tycks Ängamöllan åtminstone också använts i ungefär samma skede som både Skepparslöv 10 och Skepparslöv 11.

5.3 Sammanfattande jämförelser

Flera anmärkningsvärda skillnader och likheter kan noteras mellan Firse sten och Skepparslöv 10 både gällande deras ursprungliga konstruktion och deras senare ombyggnationer. De båda gånggrifternas utgörs av rektangulärt formade kammare, den i Firse sten dock noterbart större i storlek. Kammaren i Firse sten är drygt 0,5 meter bredare och mellan 2-4 meter längre än den i Skepparslöv 10. Ingen djupgående jämförelse av gångarnas konstruktion eller storlek går att göra då majoriteten av gången är borttagen i Skepparslöv 10. Konstruktionsmaterialet skiljer sig åt i de två gravarna då kalksten främst använts som byggnadsmaterial i Firse sten medan den huvudsakliga konstruktionen i Skepparslöv 10 är av granit. Valet av konstruktionsmaterial tycks vara en lokal företeelse då kalksten används som huvudsakligt material i samtliga undersökta megalitgravar på Falbygden medan granit varit det vanligaste i de omnämnda lokalerna i Öllsjö.

Både Firse sten och Skepparslöv 10 har bevisligen byggts om efter sin ursprungliga konstruktionsfas, ombyggnationerna har dock skett på olika sätt. I Firse sten har en hällkiste-konstruktion byggts till inuti gånggriftens gång medan övriga delar av gånggriftens

konstruktion behållits intakt. I Skepparslöv 10 har kammarens sydvästra kortsida samt majoriteten av gången tagits bort och hela kammaren har använts som hållkista. Båda hållkistorna är av rektangulär form och båda tycks ha täckts över av takhällar. Storleken är svår att jämföra då längden av kistan i Firse sten ännu är okänd.

En viss skillnad gällande orientering kan noteras mellan de två gravarna, orienteringen skiljer sig åt något både gällande de ursprungliga gånggrifterna samt de senare tillbyggda hållkistorna. Gånggriftskammaren i Skepparslöv 10 är orienterad med dess kortsidor åt nordöst respektive sydväst och gången åt sydöst, den senare hållkistan har samma orientering som gånggriftskammaren men med ingång åt nordöst. Firse stens kammare är orienterad med kortsidorna åt norr/nordöst respektive syd/sydväst och gången åt öst/sydöst. Den tillbyggda hållkistan har dock i stället fått gavelhällarna orienterade åt öst/sydöst respektive väst/nordväst. Hållkistan i Firse sten tycks till skillnad från den i Skepparslöv 10 ha haft en sluten konstruktion då ingen tydlig ingång till kistan kunnat noteras. Den östliga/sydöstliga kortsidan riktad mot gången är avbalkad med kalkstenschällar och svåråtkomligheten från kammarens håll i väst/nordväst innebär att en möjlig ingång i denna riktning inte anses rimligt.

Fyndens distribution i både Firse sten och Skepparslöv 10 bidrar med viktig information kring gravarnas olika användningsfaser. I Firse sten finns benmaterial och gravgåvor känt från tre olika tidsperioder, belägna i tre olika delar av gravens konstruktion. I kammaren återfinns mellanepolitiskt material, i hållkistan i gången hittas senneolitiskt material och fynd från bronsåldern kan identifieras i högen. I Skepparslöv 10 är fyndmaterialet placerat i två separata lager, ett undre mellanepolitiskt lager, tillsynes tillhörande gånggriftens tidsperiod samt ett lager som associeras till hållkistans tid. Det övre hållkiste-lagret är dock svårare att fastställa en dateringsperiod för.

Av de tre ytterligare undersökta gravar på Falbygden så har återanvändning under järnåldern kunnat noteras i två utav dessa. Detta i form av ett benfragment i Frugårdens kammare samt ett artefaktfynd i kammaren av Kyrkerörs gånggrift. Ingen senare ombyggnation har kunnat hittas i någon av de närliggande megalitgravarna i Falbygden. Av de närliggande fornlämningslokalerna i Öllsjö så har återanvändning varit svår att konstatera med säkerhet i någon av gravarna. I Skepparslöv 11 och Skepparslöv 81 finns lite till inget bevarat daterbart benmaterial vilket gör det svårt att påvisa sekundära begravningar i gravarna. Ett artefaktfynd typologiskt daterat till bronsåldern period II återfanns dock i Skepparslöv 11, samma tidsperiod som även bronsföremålet i Skepparslöv 10 daterats till. I Ängamöllans hållkista kan allt daterat benmaterial konstateras tillhöra tidig bronsålder, även här huvudsakligen period II. Ifall bronsåldersdateringarna i Ängamöllan och Skepparslöv 11 tillhör kistornas konstruktionsfas eller är resultatet av återanvändning eller kontinuerlig användning av gravarna kan inte konstateras med säkerhet. Inte heller i Öllsjö har någon ombyggnation i de kringliggande megalitgravarna kunnat bevisas.

Vårt att belysa är även att det absoluta närområdet kring Skepparslöv 10 bevisligen bebotts och brukats under mycket lång tid. Inom endast ett par hundra meter återfinns här lämningar från såväl neolitikum som bronsålder, järnålder och historisk tid (Kulturmiljöregistret). Även om inte återbruk av gravarna kan konstateras så har omfattande aktiviteter bevisligen ägt rum på platsen under flera tidsperioder.

5.4 Perspektiv av återanvändning

Återanvändning och ombyggnationer av megalitgravar har bevisligen skett, inte endast i de exemplen nämnda i detta arbete utan fenomenet kan noteras i flera av landets megalitgravar (se bl.a. Blank 2016; Sjögren 2003; Strömberg 1971). I följande avsnitt kommer några olika perspektiv på återanvändning att tas upp för att på ett rimligt sätt kunna närma sig frågan om varför megalitgravar har använts på nytt i senare tid. Förekomsten av återanvändning är ett mångfacetterat fenomen med många olika sociala och kulturella bakomliggande faktorer och frågan går därav givetvis inte att konkret besvara men genom att undersöka återbrukets diverse perspektiv kan vi kanske åtminstone få en djupare inblick i fenomenets komplexitet.

Inom det teoretiska ramverket av 'social memory' är tid, rum samt social och kulturell identitet några centrala aspekter som benämns utav flera av teorins pionjärer såsom Assman, Connerton och Nora (Horn et al. 2020: 2-3). Utifrån detta, presenteras följande några perspektiv av återbruksfenomenet utifrån ramarna av tid, rum och social funktion. I detta fall involverar den sociala funktionen huvudsakligen politiska och socioekonomiska perspektiv medan möjliga rituella funktioner likt tidigare nämnt bortses ifrån.

5.4.1 Tidsperspektivet

Det första perspektivet som bör tas i beaktande är aspekten av tid. Vid studerandet av dessa återanvända fornlämningar är det nämligen inte bara en tidsrymd som analyseras då både den ursprungliga användningsperioden samt den eller de senare återanvändningsfaserna måste tas hänsyn till. Tid är ett komplicerat fenomen att analysera. Tid är inte en fast och objektiv enhet utan snarare en social konstruktion vars uppbyggnad kan variera mellan olika samhällen. Idag har vi en ganska självklar och enhetlig tidskonstruktion men fenomenet av tid kan ha uppfattats och uttryckts på många olika sätt i olika forntida samhällen. Ett sätt att uppskatta och mäta tid är med hjälp av olika återkommande naturfenomen såsom årstidernas passerande eller månens faser. Tid kan dock även mätas genom olika mänskliga faktorer och uppskattas i relation till mänskliga generationer. I detta fall blir livsevent såsom födsel, pubertet och död viktiga markörer för den sociala gruppens uppfattning av tiden (Bradley 2002: 5-6).

Det återbruk som identifierats i detta arbete kan härledas till flera olika tidsperioder. I Firse sten finns återanvändning från åtminstone senneolitikum och bronsålder. I två av de närliggande gravarna på Falbygden kunde återbruk från järnåldern hittas och i Skepparslöv 10 samt de närliggande gravarna Skepparslöv 11 och Ängamöllans hällkista fanns bevisligen aktiviteter härledande till tidig bronsålder. Detta är perioder med vitt skilda gravskick och begravningstraditioner, vi kan därför inte granska återanvändningen under de olika perioderna genom samma lins utan måste ta hänsyn till de separata tidsrymderna.

Den tidsmässiga utformningen av återanvändningen av gånggrifter tycks generellt te sig något annorlunda på Falbygden jämfört med i Skåne. På Falbygden är återanvändningen av gånggrifter som mest intensiv under senneolitikum. Återbruket från denna tidsperiod förekommer främst i form av begravningar och deponering av artefakter i stenkammargravarnas inre konstruktion och då allra främst i kammaren, andra delar av gravarna har dock också bevisligen brukats under senneolitisk tid. Även under bronsåldern finns belegg för gånggrifts-återbruk på Falbygden, om än i något mindre utsträckning än under senneolitikum. Från bronsåldern återfinns begravningarna och artefaktdeponeringarna huvudsakligen i gånggrifternas omgivande högar medan användning av gravens invändiga delar är mer sällsynt. Under järnåldern är återanvändningen mer mångfacetterad och kan

noteras i många olika delar av gånggrifterna (Blank 2016: 56-57). Den tidsmässiga utformningen av återbruk på Falbygden stämmer till stor del överens med den bild som återspeglas i Firse sten då det senneolitiska återbruket återfinns i gången medan aktiviteterna tillhörande bronsåldern begränsar sig till gånggriftens hög. Samma företeelse återspeglas dock inte i Skepparslöv 10 i Skåne då återanvändningen tillhörande bronsåldern här återfinns inne i kammaren och möjligt återbruk av högkonstruktionen är okänt. Även i Skåne är senneolitiska fynd vanligt förekommande i gånggrifterna, det mest omfattande återbruket i detta område tycks dock härröra från bronsåldern (ibid.: 58). Exakt hur gånggrifts-återbruket sett sig under olika tidsperioder i Skåne har dock visat sig vara ett noterbart underforskat ämne.

Det som blir komplicerat gällande tid när det kommer till återanvändning är faktumet att vi har att göra med två olika former av historia. Vi kan analysera gånggrifterna utifrån hur de utgör en del av vår egen forntid men måste även ta dåtidens forntid i beaktande. För befolkningarna som använde Firse sten och Skepparslöv 10 på nytt under senneolitikum och bronsåldern var detta inga moderna monument, de var redan då forntida lämningar. Detta kan associeras med begreppet *the past in the past*, ett fenomen som är fascinerande och högst relevant vid analyserandet av forntida återbruk men som också kan vara svårt att greppa. Gosden och Lock benämner fenomenets komplexitet som följande:

It is one of the ironies of the discipline that while we, as archaeologists, see the world in historical terms, we are unlikely to ascribe a consciousness of history to the prehistoric peoples whom we study.

(Gosden & Lock 1998: 2-3).

Ombyggnationen i Firse sten kan utifrån det daterade benmaterialet uppskattas ske drygt 1000 år efter gravens antagna ursprungliga användningsperiod (se bilaga 1) och i Skepparslöv 10 kan ombyggnationen möjligtvis skett efter ännu längre tid efter gravens ursprungliga konstruktionsfas (se bilaga 3). Utifrån dessa tidsrymder kan man med relativ säkerhet inte tala om någon genealogisk historia med förekomsten av någon känd förfader utan snarare bör megalitgravarnas återbruk kunna sammankopplas med det minnesfenomen som Gosden & Lock (1998: 4-6) benämner som "mythical history" eller mytisk historia. Människorna som använde Firse sten och Skepparslöv 10 på nytt kan alltså mycket väl ha sett gravarna som en del av sin egen historia men kan inte rimligtvis ha haft någon ihågkommen relation till de tidigare begravda i gånggrifterna.

En annan problematisk aspekt av tidsperspektivet är att påvisa skillnaden mellan återanvändning och kontinuerlig användning. För att konstatera att en grav använts på nytt i stället för i kontinuerligt skede krävs att man kan påvisa ett uppehåll i gravens brukande. Förekomsten av långvarig kontinuerlig användning av megalitgravar kan exempelvis återfinnas både i Skåne och på Falbygden under perioden senneolitikum till tidig bronsålder. Utifrån en studie av Bergerbrant et al. (2017: 39-44) påvisades att de senneolitiska hällkistorna i Skåne använts kontinuerligt i mycket omfattande grad även under stora delar av tidig bronsålder. Fenomenet av kontinuerlig användning kan bekräftas även på Falbygden, om än inte i lika hög utsträckning. Tre hällkistor (Falköping 22:1, Karleby 71:1 och Torbjörntorp 18:1) samt två gånggrifter (Luttra 16:1 och Gökhem 17:1) har antydningar på en kontinuerlig användningsperiod som sträcker sig från senneolitikum fram till period III av bronsåldern (Blank 2017: 27).

Just under bronsåldern är användandet av de senneolitiska hällkistorna ett mycket vanligt förekommande fenomen både i nordöstra Skåne och på Falbygden, vare sig det kan tillförskivas en kontinuerlig användningsform eller ej. Brukandet av de äldre gravformerna tycks till och med till stor del ha ersatt de mer typiska begravningsformerna för tidsperioden i dessa två områden. Både på Falbygden och i nordöstra delarna av Skåne saknas de monumentala bronsåldersrösena som återfinns i många andra delar av landet (Blank 2017: 21; Skoglund 2005: 115-119). I Skåne tycks även begravningarna i de äldre hällkistorna under bronsåldern ha uppfyllt en annan roll än det samtida begravningsskicket bestående av bronsåldersrösen. Bergerbrant et al. (2017: 39-44) påpekar att bronsåldersbegravningar i hällkistor tenderar att innehålla färre och enklare gravgåvor än begravningarna i rösena. Kontinuerlig användning av hällkistorna tycks här därav främst brukats av vanligt folk medan de monumentala bronsåldershögar varit reserverade för den sociala eliten. Detta tycks dock inte stämma överens med den bild som återspeglas i Skepparslöv 10 där den bronsåldersdisk som deponerats på hällkistenivån i graven tolkats som ett sällsynt och praktfullt statusobjekt.

I både Skåne och på Falbygden tycks återbruket av äldre megalitgravar alltså uppfyllt olika sociala funktioner under olika tidsperioder. Vidare forskning av återanvändningen av de skånska megalitgravarna hade dock varit behövligt för att kunna göra en utförligare jämförelse av den tidsmässiga variationen av megalitåterbruk i de två regionerna.

5.4.2 Rumslig variation

Nästa perspektiv som bör belysas är de återanvända gånggrifternas rumsliga förhållande i det kringliggande landskapet. Megalitgravars placering i landskapet har återkommande diskuterats inom den sydsandinaviska megalitforskningen (se bl.a. Axelsson 2010; Blank 2021; Sjögren 2003). Forskningen har inkluderat monumentens relation och närhet till kringliggande naturbildningar i landskapet såsom vattendrag och höjder men även gravarnas avstånd till andra kringliggande fornlämningar såsom boplatser och andra megalitgravar. Då de ombyggda gravarna i detta arbete byggts om till just hällkistor är det även av hög relevans att benämna den generella rumsliga distributionen av detta gravskick. Genom att undersöka hällkistornas vanligaste placering i landskapet bör vi möjligtvis kunna få en inblick i hur fenomenet av att placera hällkistor inuti redan befintliga gånggrifter passar in i gravskickets generella spridningsbild.

Sett till hela Sverige så finns en betydligt bredare distribution av hällkistor jämfört med gånggrifter och dösar. Medan gånggrifterna och dösarna huvudsakligen återfinns på västkusten, längs kusterna i Skåne samt på inlandet på Falbygden finns hällkistorna i stället utplacerade över mycket stora delar av södra Sverige, både längs kusterna och på inlandet (Blank 2021: 22-25). Hällkistorna förekommer även i många olika terrängtyper och biotoper och tycks inte alls följa samma strikta regelbundenhet som gånggrifterna och dösarna när det kommer till konstruktionsplats (Weiler 1994: 55, 82). Weiler (1994: 80) påpekar dock att det mycket väl är möjligt att det funnits regler och tankar kring vart hällkistorna skulle placeras precis som det bevisligen funnits givna ramar kring hur gravarna skulle se ut och vad de skulle innehålla för material.

Megalitgravarnas placering i relation till andra megalitgravar är kanske enklast att undersöka på Falbygden på grund av det mycket höga antalet gravar på en relativt liten area. Rumslig variation av megalitgravarna kan därav här studeras på en mycket lokal nivå (Tilley 1996: 140). På Falbygden ligger hällkistorna överlag inom samma geografiska område som

gånggrifterna. Hällkistorna på Falbygden är likt gånggrifterna ofta placerade i mindre klungor och ofta ligger dessa kluster i relativ närhet till gånggrifterna. Den största koncentrationen av hällkistor i området återfinns inne i Falköpings stad där även en av de största ansamlingarna av gånggrifter finns. En del skillnader kan dock noteras gällande hällkistornas placering i landskapet på Falbygden i jämförelse till gånggrifternas placeringar. Enligt Weiler (1994: 81-82) finns inte samma regelbundenhet i hällkistornas rumsliga placering, dessutom finns inte samma fokus på deras monumentalitet eller synlighet i landskapet. Hällkistorna har ibland precis som gånggrifterna konstruerats ovanpå mindre upphöjningar men har även placerats på flat mark eller blivit helt eller delvis nedgrävda under markytan (Blank 2021: 20-22; Weiler 1994: 81-82). I Falbygdensområdet finns flera exempel på hällkistor som placerats i direkt anslutning till gånggrifter och till andra hällkistor. Några ytterligare exempel finns även på tillfällen då hällkistornas placering överlappat med andra megalitgravars konstruktion. Bland annat kan nämnas Falköping 9:1 belägen i västra delen av Falköping stad där en hällkista placerats i den omgivande högen av en gånggrift. I samhället Torbjörntorp, beläget norr om Falköping stad, finns även lämningen Torbjörntorp 52:1 där två hällkistor placerats bredvid varande i samma högkonstruktion (Weiler 1994: 82; Kulturmiljöregistret).

I Skåne tycks mängden hällkistor vara tämligen låg, åtminstone i jämförelse med mängden dösar och gånggrifter. Majoriteten av hällkistorna i området återfinns i de östra delarna med en särskilt hög fördelning just i det nordöstra området (Blank, Sjögren & Storå 2020: 5-6). Den tillsynes låga förekomsten av hällkistor i Skåne har dock föreslagits vara ett resultat av att en stor andel hällkistor täckts över av rösen under bronsålder (Blank, Sjögren & Storå 2020: 5-6). Avsaknaden av de monumentala bronsåldersrösen i nordöstra Skåne (Skoglund 2005: 115) hade därav möjligtvis kunnat ligga som förklaring för den höga koncentrationen hällkistor i området. Den rumsliga fördelningen av hällkistor i Skåne har dock bevisat sig vara ett drastiskt utforskat område vilket innebär att fenomenet inte kan undersökas djupgående i denna region.

Om vi nu analyserar den rumsliga bilden kring specifikt Firse sten och Skepparslöv 10 kan flera intressanta aspekter noteras. I det direkta närområdet kring Firse sten och Frugården på Falbygden ligger de två gånggrifterna relativt ensligt med få andra megalitgravar runt omkring. Avståndet från Firse sten till närmaste övrig megalitgrav är cirka 30 meter och utgörs då av Frugården (Falköping 7:1). Avståndet till närmsta hällkista är dock betydligt längre, omkring 1,5 kilometer, då den närmsta kända hällkistan är Fredriksberg (Falköping 5:2). I området kring Firse sten finns även få bekräftade boplatser (se fig. 5). Den mest närliggande är den förmodade boplatzen Luttra 24:1, situerade 1,6 km sydväst om Firse sten där fynd av flintavslag samt andra stenavslag gjorts. Enligt uppgifter från dåvarande markägaren ska även ben återfunnits på platsen under 1920-tal. Den enda andra registrerade boplatzen utgörs av Karleby 188:1, belägen drygt 2 km bort i sydöstlig riktning där fynd av flintavslag, en flintspets och en tunnackig flintyxa gjorts. Även förekomsten av fyndplatser kring Firse sten är lågt i antal. Axelsson (2010: 191) benämner att flertalet stenartefakter ska ha påträffats i området öster om Falköping stad vilket då bland annat innefattar närområdet kring Firse sten, några exakta fyndplatser av dessa artefakter är dock inte kända.

Av de kringliggande platåbergen så är Ålleberg det närmsta från Firse sten, beläget drygt 2,3 kilometer bort i sydöstlig riktning (Kulturmiljöregistret). Ålleberg utgör det högsta av västgötabergen med en total höjd av 335 meter över havet men är däremot till ytan ett av de mindre bergen i området (Axelsson 2010: 205; Josefsson & Josefsson 2020: 107). Det större

platåberget Mösseberg återfinns närmare 3,5 kilometer nordväst om Firse sten Inga större vattendrag finns i det absoluta närområdet (Kulturmiljöregistret). Den mycket närliggande Agnestadssjön är en konstgjord damm anlagd på 90-talet (Falköpings kommun 2017: 252). Flertalet mindre vattenkällor finns dock kring det närliggande Ålleberg där färskvatten på åtskilliga ställen sipprar ut ur berget (Josefson & Josefson 2020: 109).

Vid Skepparslöv 10 ligger den närmsta hällkistan endast drygt 80 meter bort och utgörs av Skepparslöv 11. Ingen känd gånggrift dock finns dock inom det undersökta området av två kilometer. Flertalet boplatser av olika dateringar kan återfinnas i det närmsta området kring Skepparslöv 10. Den närmsta boplatser är belägen cirka 160 meter syd/sydöst om graven och är daterad till tidig- eller mellanneolitikum (Kulturmiljöregistret). I sydöstlig riktning, drygt 300 meter från Skepparslöv 10 finns ett annat boplatserområde där flera av huslämningarna typologiskt daterats till senneolitikum/äldre bronsålder (Edring 2011: 88-92). Ytterligare fyra boplatser kan noteras i östlig/nordöstlig riktning, belägna på ett avstånd mellan cirka 180-400 meter bort från Skepparslöv 10. Tre av dessa tycks innehålla fynd från yngre järnålder till tidig medeltid. Den fjärde är mer svårdaterad då de enda boplatserlämningarna utgörs av härdar och bearbetad flinta. Otaliga registrerade fyndplatser av flintverktyg finns i området kring Skepparslöv 10, den närmsta av dessa är belägen cirka 200 meter bort i sydvästlig riktning. Den närmsta höjden är Nävlingåsen som svagt breder ut sig precis sydväst om megalitgraven. Likt på Falbygden finns idag inga större vattendrag i anslutning till graven.

Hällkistornas rumsliga distribution är alltså svår att specificera på grund av gravskicketets mycket varierande utformning och den bristande forskningshistoriken i Skåne. Att hällkistor placeras i samma konstruktion som andra megalitgravar är dock bevisligen inget unikt fenomen, flera exempel på detta har åtminstone kunnat konstateras på Falbygden. I de undersökta områdena kring Firse sten och Skepparslöv 10 kan likheter noteras gällande naturlandskapet, exempelvis den rumsliga närheten till höjder och vattendrag. Edring (2005: 122) påpekar att i Öllsjö samt i de närliggande bygderna Fjällkinge, Kiaby och Råbelöv finns tydliga kopplingar mellan megalitgravarnas utplacering och relationen till topografiska höjdlägen, höjderna i området består huvudsakligen av åsar. Liknande observationer gällande topografi har även gjorts kring Falbygden (se bl.a Axelsson 2010; Sjögren 2003). Axelsson (2010: 204-205) belyser just bergens betydelse för Falbygdensområdet utifrån faktumet att man här inte kan undkomma bergen. Nästan oavsett vart på Falbygden man befinner sig kan man för det mesta se minst ett platåberg. Han understryker dock också att de topografiska förhållandena på Falbygden är speciella och inte kan förliknas de i andra megalitgrävda områden såsom Skåne (ibid.: 206). Närhet till andra kringliggande fornlämningar skiljer sig dock tydligt åt i de två områdena.

5.4.3 Politiska och socioekonomiska perspektiv

Det sista perspektiv som kommer tas upp behandlar megalitgravarnas sociala funktion i samhället. Även fast återanvändning av megalitgravar är ett väl utforskat ämne så har fenomenet av återanvändning sällan applicerats i samhällsmässiga syften (Blank 2016: 49). Utöver de tydligt rituella betydelser som gravarna haft bör de även uppfyllt flertalet diverse politiska och ekonomiska funktioner i samhället. Därav bör frågan lyftas av hur återbruket av gravar kan återspeglas inom dessa mer praktiska ramar.

Megalitgravarnas mer funktionella tolkningar härstammar till stor del från den processuella arkeologin. Inom denna tids teoretiska ramverk uppkom hypotesen om att megalitgravarna

kunnat använts som territoriella markörer i landskapet och fungerat som symboliska uttryck för lokala gruppers rätt till mark eller landområden. Hypotesen stödjer sig på att populationsökningar under mellanneolitikum kan ha lett till konkurrens om bördig odlingsmark vilket kunnat innebära ett ökat behov av att både praktiskt och symboliskt markera sina egna landområden (Sjögren 2004: 160). Om de ursprungliga placeringarna av megalitgravarna utgjort territoriella markörer innebär detta att återbruk av gravarna skulle kunna innefatta ett symboliskt övertag av landägandet i området.

Ett grundläggande krav för möjligheten att kunna bygga megalitgravar är en god ekonomi och stark social organisation inom samhället. Konstruerandet av nya megalitgravar måste onekligen vara mycket resurskrävande, både när det kommer till tid, material och arbetskraft (Malmer 2002: 52). Sjögren (2004: 172) beräknar att konstruerandet av de större megalitgravarna på Falbygden bör ha krävt en arbetsstyrka av cirka 50-100 personer vilket drastiskt överskrider det tänkbara antalet individer i de lokala boplagsgrupperna. Detta innebär att byggnadsprocessen i många fall kan antas ha krävt ett samarbete mellan flera lokala grupper. Konstruerandet av megalitgravar har i så fall krävt en mycket hög grad av social organisation och kan också ha haft en mycket viktig social funktion i det neolitiska samhället. På grund av det mycket höga antalet gånggrifter på Falbygden och det relativt korta tidsspännet under vilket de konstruerats, kan man även anta att flera byggnadsprojekt måste skett samtidigt. Detta förtydligar ytterligare det stora behovet av en stark social organisation vid megalitbyggandet (ibid.: 172). Då konstruerandet av nya megalitgravar utgjort ett så pass komplext och resurskrävande arbete kan det tyckas logiskt att man vid flera tillfällen valt att återanvända redan befintliga gravar i stället för att konstant bygga nya. Fenomenet av återanvändning bör dock inte förenklas ner till en rent praktisk företeelse. I vissa fall kan den ombyggnation som skett tyckas vara mer omständlig och krävt mer resurser än om man valt att bygga en helt ny grav. Som exempel kan ges den tidigare nämnda graven Falköping 9:1 där man konstruerat en ny hällkista inne i den redan existerande gånggriftens hög. Att placera hällkistan på plan mark hade onekligen krävt mindre arbete än att gräva sig ner i den redan konstruerade högen.

Megalitgravarnas funktion som kollektivgravar samt att deras konstruerande krävt arbetsinsatser från stora grupper av människor har inneburit att gravarna per automatik har blivit symboler för det kollektiva. Faktumet att byggandet av monumenten krävt arbetsresurser bestående av en större grupp människor än vad som bevisligen sedan blivit begravda i graven har också lett till att megalitgravarna kommit att symbolisera någon form av social hierarki (Axelsson 2010: 250). Megalitgravarnas ursprungliga funktion samt deras senare återbruk kan bland annat tolkas som ett uttryck för såväl hierarki som maktutövande. Blank (2016: 61) benämner att vissa former av återanvändning kan ses som ett aggressivt agerande. Om megalitgravarna står som symboler för forna förfäder kan återbruk som skadar eller skymmer gravarnas konstruktion tolkas som ett sätt att aktivt distansera sig från dessa förfäder. Ett något tvetydigt exempel på detta fenomen är de flertaliga tillfällen då stora rösen och högar konstruerats ovanpå megalitgravar under brons- och järnålder. Å ena sidan kan detta ses som ett sätt att inkludera de äldre gravformerna i de nya begravningstraditionerna men då i princip hela den äldre gravkonstruktionen i detta fall döljs kan utövandet även tolkas som ett sätt att radera de äldre gravarna ur landskapet och på så sätt även ta bort dem från det kollektiva sociala minnet, något som innebär att gravarna då faller i glömska (ibid.: 61).

Maktperspektivet av återanvändning behöver dock inte per automatik betyda destruktionen av megalitgravar utan kan även innefatta mindre aggressiva former av återbruk. Att exempelvis utföra nya begravningar eller deponera nya artefakter i gravarna kan även det ses som ett sätt att upprätthålla makt över ett område. Blank (2016) skriver att:

The reuse of megalithic graves can be explained as the legitimation and control of locations by manifesting an ancestral link with past dwellers.

(Blank 2016: 51)

6. Diskussion och slutsatser

6.1 Det fascinerande Firse

Firse sten kan konstateras bestå av åtminstone tre separata användningsperioder. Gånggriftens konstruktionsfas och därav initiala användningsperiod tycks tillhöra mellanneolitikum A. Ombyggnationen till hällkista i gången utgör gravens andra användningsfas och tycks kunna tillförskivas senneolitisk tid. Gravens sista bekräftade användning härrör mellersta bronsåldern, kring period III-V.

I analyserandet av Firse sten tycks det tydligt att delar av det äldre benmaterialet med största sannolikhet rensats ut ur gången i samband med gravens ombyggnation. Under gånggrifternas primära användningsfas (ca 3400-2800 f.v.t) är begravningar och deponering av fynd i gångarna en mycket vanlig företeelse (Blank 2016: 53). När den senneolitiska befolkningen öppnade upp gången för att konstruera hällkistan bör gången därav inte varit fyndtom utan kan med stor sannolikhet innehållit såväl skelett som artefakter av olika slag. Utifrån fältdagböckerna från utgrävningen (Jankavs 2008) framgår det inte helt tydligt hur långt ner i kistan man grävde och ifall man nådde kistans ”botten”. Det går därför inte med absolut säkerhet att konstatera ifall gången tömdes på ben vid ombyggnationen eller ifall hällkistan helt sonika placerades ovanpå det mellanneolitiska benlagret. Ett mänskligt ben med mellanneolitiska dateringar återfanns dock även utanför gångens mynning, ben situerade utanför megalitgravars ingång tolkas vanligtvis som ett tecken på att benmaterial rensats ut ur gravarna (Blank 2016: 54). Andra förklaringsmodeller, såsom exempelvis att benmaterial flyttats av grävande djur är dock heller inte omöjligt. Eventuell utrensning av ben under senneolitikum kan noteras i flera andra gånggrifter på Falbygden (bl.a Falköping 19:1, Hångsdala 15:1 och Karleby 105:1) så fenomenet vore i så fall inte unikt för området (ibid.: 54; 67-68).

Utrensning av ben kan vid första anblick med all rätt betraktas som en destruktiv handling då man i sådana fall har valt att flytta på de döda från sina designerade viloplatser. Att mänskliga kvarlevor flyttas runt både i och utanför gravkonstruktionerna finns dock belägg för under stora delar av forntiden. Återdeponering av benmaterial är exempelvis av tämligen vanlig förekomst. Återdeponering innebär att äldre benmaterial från redan existerande gravar återbegravs på ny plats eller i nya gravar och fenomenet har sällan tolkats som en destruktiv eller aggressiv handling gentemot förfäderna eller dess kvarlevor. Att inkludera gammalt benmaterial i nya gravar kan kanske snarare ses som ett sätt att knyta an till äldre förfäder genom att inkludera dess skelettmaterial i de nya begravningstraditionerna (Blank, Sjögren & storå 2020: 20). I majoriteten av de undersökta gravar i detta arbete finns även antydningar på

att benmaterial flyttats om inne i gravarna. Omflyttningen av ben inuti gravarna har i samtliga fall tolkats som ett sätt att göra plats för nya begravningar.

Något som blir fascinerande i detta fall är hällkistans lokala roll i relation till den ombyggnation som skett i Firse sten. Tidigare i detta arbete nämndes att hällkistorna är en svårdefinierad och icke-enhetlig gravtyp (se avsnitt 4.3 samt 5.4.2). I en studie av Blank, Sjögren och Storå (2020) påvisas att utöver att hällkistornas konstruktion och placering i landskapet är mycket heterogent så tycks även deras dateringar skilja sig åt markant mellan olika geografiska regioner. Av de 41 hällkistor som inkluderades i studien innehöll 6 av dessa (15%) benmaterial som kunde dateras till tidigneolitikum eller mellanneolitikum A, något som talar emot den klassiska kronologin av megalitgravar och skulle innefatta att hällkistor i viss mån konstruerades samtidigt som dösar och gånggrifter. Samtliga av dessa mycket tidiga dateringar härstammar från hällkistor i Västergötland, fem av dem befinner sig på Falbygden och en vid Kinnekulle. Däremot, av de skånska hällkistor som undersöktes härstammade de tidigaste dateringarna till övergången mellan senneolitikum I och II och den mest intensiva användningsfasen av hällkistorna i regionen tycks vara under tidig bronsålder (ibid.: 15-16).

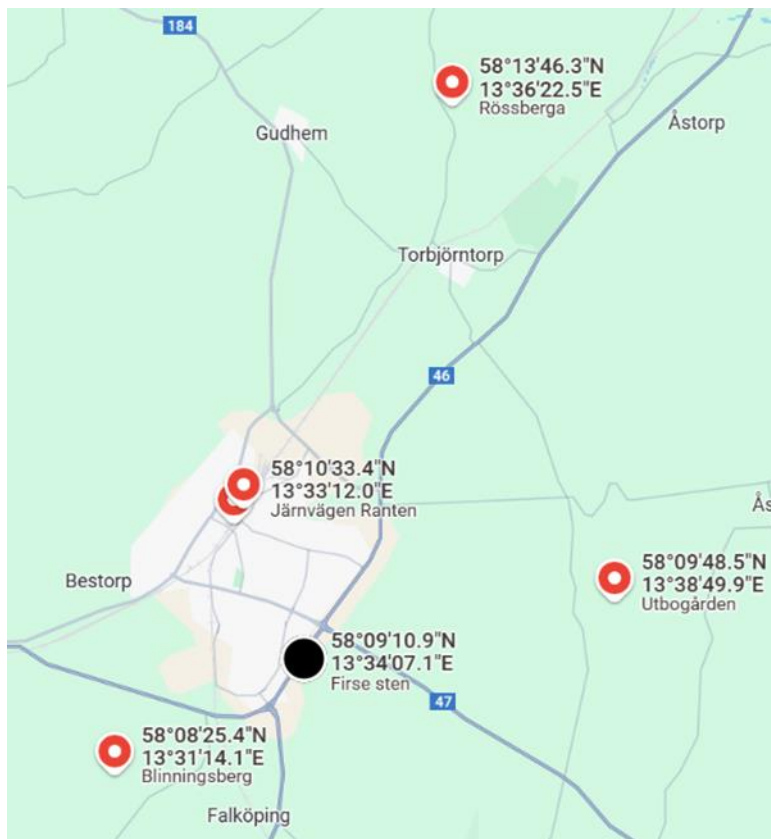

Fig. 11: De fem hällkistorna på Falbygden med dateringar från EN/MNA i geografisk relation till Firse sten vars position är markerad i svart (Av: Tiffany Svensson, kartografiskt material från Google Maps).

Ranten (Falköping 26:1), Rantens Torgplats (Falköping 22:1), Rössberga (Valtorp 2:2), Utbogården (Karleby 71:1) och Blinningsberg (Utan RAÄ-nr) (Blank, Sjögren & Storå 2020: Appendix 1).

Om hällkistor började konstrueras på Falbygden redan under tidig-och mellanneolitikum så påverkar detta även hur man kan tolka ombyggnationen i Firse sten. I sådana fall kan ombyggnationen rimligtvis inte ses som ett sätt att inkludera gamla begravningstraditioner i en ny gravform, då gravformen enligt ovanstående dateringar inte alls är ny. Om det daterade benmaterialet i de fem hällkistorna motsvarar deras konstruktionsperiod innebär detta att de byggdes innan eller under samma tid som själva gånggriften Firse sten, och då långt innan den tillbyggda hällkistekonstruktionen i Firse sten skapades. De fem hällkistor med tidig-mellanneolitiska dateringar återfinns i flera olika riktningar från Firse sten (se fig. 11) och utgörs av Järnvägen-

Som Blank, Sjögren och Storå benämner så finns det dock flera andra möjliga förklaringar till de tidiga C14-resultaten och dateringarna av hällkistorna behöver inte nödvändigtvis representera deras faktiska konstruktionsfas. Några möjliga förklaringsmodeller är att de tidiga hällkistorna egentligen är dösar som felkategoriserats, baserat på faktumet att hällkistor är en svårklassificerad gravtyp med flera överlappande konstruktionsdrag med de tidig- och mellanneolitiska dösar. De mycket tidiga gravarna kan också från början varit dösar eller gånggrifter som rekonstruerats till hällkistor alternativt att nya hällkistor byggts på samma platser som äldre megalitgravar. Det analyserade arkeologiska materialet talar dock emot dessa möjliga teorier. Flera av gravarna har konstruktionsdetaljer som är mer typiska för hällkistor än dösar och möjliga rekonstruktioner eller återbruk av tidigare begravningsplatser bör ha lämnat någon form av spår efter sig. Fenomenet av återdeponering hade dock kunnat ligga som anledning för de ovanligt tidiga C14-dateringarna i vissa av hällkistorna. Att inkludera äldre ben, kanske från de kringliggande dösar eller gånggrifterna, skulle möjligtvis kunnat varit en etablerad del i det senneolitiska hällkiste-gravskicket (Blank, Sjögren & Storå 2020: 20-22).

Detta fenomen är något som faller utanför frågeställningarna för denna uppsats, samtidigt som det adderar ett ytterligare argument för att den senneolitiska befolkningen på Falbygden associerat sig till mytologiska förfäder genom att fortsätta bruka ett eventuellt äldre gravskick. Förekomsten av möjliga tidiga konstruerade hällkistor leder därav onekligen till flertalet intressanta tolkningsmöjligheter, särskilt gällande ombyggnationen i Firse sten och fenomenet hade varit intressant att undersöka djupare i vidare analyser av återbruk i Falbygdensområdet.

6.2 Det svårdaterade Skepparslöv

Att datera ombyggnationerna i sig är som tidigare nämnt källkritiskt problematiskt. Själva stenkonstruktionerna går inte att datera vilket innebär att man i de flesta fall får tillförlita sig på tillgängligt fyndmaterial i nära anslutning till de förmodade ombyggnationerna. Komplexiteten av att datera gravarnas ombyggnadstid har visats sig tydligt när det gäller Skepparslöv 10. Av det benmaterial från Skepparslöv 10 som nyligen C14-daterades (Tornberg & Vankilde under arbete) påvisade förvånansvärt nog inga senneolitiska dateringar. Allt testat benmaterial från gånggriftens nivå gav mellanneolitiska dateringar medan skelettmaterial från hällkistenivån uppvisade dateringar från mellanneolitikum och tidig bronsålder. Bristen på senneolitiska begravingar i gravanläggningen kan bero på ett flertal olika aspekter. C14-dateringarna bör inte ses som en absolut representation av de verkliga förhållandena för gravens användningsperioder och flera olika faktorer finns som kan påverka C14-metodens exakthet och pålitlighet. Bevaringsförhållanden och sekundära aktiviteter i graven kan också påverka det daterbara materialet i graven. Om vi dock utgår ifrån dessa senaste dateringsresultat kan flertalet olika tolkningsmöjligheter öppnas upp för diskussion.

Dateringarna påvisar aktivitet i graven under tidig bronsålder. Skulle denna tidsperiod kunna motsvara tiden för gravens ombyggnadsfas? Även fast hällkistorna generellt benämns som en senneolitisk begravningsform så är det som tidigare nämnt inte ovanligt att de även används under tidig bronsålder. Det tidiga bronsåldersbrukandet av hällkistorna kan i flera fall även ses som en form av kontinuerlig användning av de senneolitiska begravningsstederna snarare än en form av återanvändning (Blank 2016: 60). Om Skepparslöv 10 rekonstruerades under tidig bronsålder skulle det mellanneolitiska benmaterialet på hällkistenivån kunnat förklaras genom blandning av de separata benlagren, möjligen på grund av djur eller senare aktiviteter i graven. Möjligtvis skulle även de mellanneolitiska benen kunnat deponeras i hällkistan efter

eller i samband med att graven byggdes om. Hommerberg (1944: 19-21) påpekar att inga fynd kunde göras varken i eller i anslutning till gånggriftens delvis borttagna gång, något han benämner som förvånande då åtminstone keramikfynd förväntades hittas i denna del av graven. Den keramikskärva som hittades i hällkistans fyndlager inne i kammaren anser Hommerberg dock tillhöra "tidig gånggriftstid". Skulle benmaterial och artefakter tillhörande gången möjligtvis kunnat ha återdeponerats i kammaren efter eller i samband med gravens ombyggnation?

Ett annat möjligt tolkningsperspektiv är att se det mellanneolitiska benmaterialet i det övre lagret som lämningar från den primära användningen av hällkistan och aktiviteterna från bronsåldern som en form av senare återanvändning. Detta skulle i så fall placera ombyggnadsperioden under mellanneolitikum, något som blir problematiskt då konstruerandet av hällkistor generellt associeras till senneolitikum. Som nämndes i föregående avsnitt (6.1) finns antydningar på mellanneolitiska hällkistor i Västergötland men samma fenomen har inte noterats existera i Skåne.

Den sista tolkningsmöjligheten är att tillskriva ombyggnationen till senneolitisk tid trots de bristande senneolitiska dateringarna från Tornbergs & Vankildes (under arbete) senaste C14-analysering. Flintdolken återfunnen på hällkistenivå skulle möjligtvis kunna typologiskt dateras till senneolitikum. Tidigare utförda C14-dateringar (se bl.a. Tornberg 2017; Blank, Sjögren & Storå 2020) av Skepparslöv 10 har även påvisat några dateringar härstammande från senneolitisk tid, då huvudsakligen period II (se bilaga 3). Utifrån detta torde det i min mening inte omöjligt att Skepparslöv 10 använts och även möjligtvis byggts om under senneolitikum. Detta skulle i så fall innebära att graven brukats i åtminstone fyra olika etapper. Gånggriftens konstruktionsfas och första användningsperiod kan utifrån C14-dateringar konstateras tillhöra mellanneolitikum A. Baserat på fyndet av stridsyxekeramisk på gånggriftsnivån, kan gravens andra användningsperiod rimligtvis tillförskrivas mellanneolitikum B. Från denna användningsfas finns inget benmaterial representerat. Möjligtvis användes graven vid detta tillfälle endast för att deponera gravgåvor utan att någon begravning ägde rum. Alternativt skedde en eller flera begravningar även under MNB men benmaterial har inte bevarats från denna tid. Vid utgrävningen av Skepparslöv 10 noterades att jorden på gånggriftsnivån påvisade spår av redan nedbrutna skelett vilket skulle kunna styrka denna teori. Flintdolken av möjlig Forssander typ V återfunnen på hällkistenivån samt tidigare C14-dateringar kan indikera aktivitet i graven under senneolitikum, då huvudsakligen period II vilket i så fall skulle utgöra den tredje användningsfasen. Den fjärde och sista användningsperioden kan härledas till tidig bronsålder, period I-II vilket påvisas av såväl C14-dateringar av benmaterial som typologiska dateringar av artefakter. Bronsåldersartefakten bestående av en bronsdisk återfanns som tidigare nämnts på ett högre djup än övriga fynd på hällkistenivån vilket stärker hypotesen om att bronsåldersbruket skett i ett senare skede än övriga aktiviteter i hällkistan. Användandet av hällkistan under tidig bronsålder skulle eventuellt kunna tolkas som en kontinuerlig användning från det senneolitiska brukandet snarare än en form av återbruk, detta är dock problematiskt att konkret påvisa.

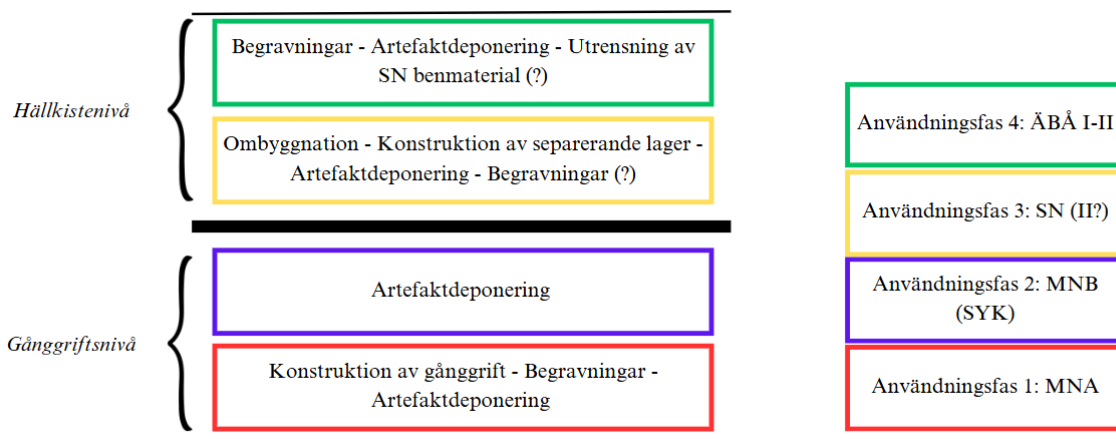

Fig. 12: Modell av de möjliga användningsfaserna i Skepparslöv 10 (Av: Tiffany Svensson).

Även om vi enbart utgår från de senaste C14-analyserna (Tornberg & Vandkilde under arbete) där senneolitiska dateringar saknas är en användningsfas under senneolitikum fortfarande inte ett omöjligt scenario. Då återanvändning alternativt kontinuerlig användning kan konstateras under tidig bronsålder skulle möjligt benmaterial tillhörande senneolitikum kunnat rensats ut ur graven i detta skede. Under vilken tidsperiod graven byggts om samt huruvida benmaterial rensats ut eller inte är relevant för hur återbruket kan tolkas i relation till det sociala minnet. Om benmaterial från mellanneolitikum låtit ligga kvar i graven under en möjlig återanvändningsfas under senneolitikum medan senneolitiskt benmaterial i så fall rensats ut vid återbruket under bronsålder antyder detta att återanvändningen i dessa fall tett sig på två skilda sätt. Behovet av att associera sig till förfäderna i graven och inkludera dem i vidare begravingar tycks i så fall varit av stor vikt under senneolitikum men inte varit av samma relevans under bronsåldern.

Mellan de två lagren, som namngivits gånggriftsnivån och hällkistenivån, har dock ett lager av sten och lera anlagts för att separera de två begravningsfaserna åt. Utifrån förekomsten av stridsyxkeramik i det undre gånggriftslagret torde denna separering konstruerats som allra tidigast under mellanneolitikum B. Bristen på MNB-fynd i hällkistelagret stärker dock möjligheten att konstruktionen anlagts senare än så, möjligtvis under senneolitikum och då eventuellt samtidigt som resterande ombyggnation. Denna konstruktion visar på att även fast man låtit tidigare benmaterialet ligga kvar så har man ändå aktivt åtskilt sig från de forna begravda individerna i graven genom att bygga ett separerande lager. Att ta avstånd från de tidigare bortgångna i graven och täcka över dem med lera och sten kan också tolkas som ett mer aggressivt handlande i linje med fenomenet av att glömma eller dölja det gamla. Faktumet kvarstår dock att man i slutändan låtit det mellanneolitiska benmaterialet ligga kvar i stället för att tömma graven, något som antyder en viss önskan om att associera sig till de bortgångna förfäderna.

Även i den närliggande Ängamöllan finns endast C14-dateringar härrörande äldre bronsålder. Liknande frågor kan därav ställas även gällande denna grav; har hällkistan konturerats först under bronsåldern eller har den tömts på senneolitiskt benmaterial?

6.3 Att uppdatera döden

Det som i varje fall kan konstateras är att både Firse sten och Skepperslöv 10 har byggts om och därigenom återanvänts i flera olika skeden. Återbruket i de båda gravarna ter sig onekligen komplext och ger upphov till flertalet vidare frågor och diskussionsmöjligheter.

Förhoppningen i detta arbetes tidiga skede var att de kringliggande megalitgravarna kunnat bidra med ledtrådar till återbruksfenomenet i Firse sten och Skepperslöv 10. Var återanvändning ett omfattande fenomen i områdena? Har Firse sten och Skepperslöv 10 distinkta drag vars särskiljning kan utgjort anledningen att dessa byggts om och återanvänts i stället för andra närliggande megalitgravar? Bristen på undersökta gravar i närområdena har inneburit att dessa frågor endast kunnat delvis besvaras. Det som kanske väckt mest intresse i de två områdena är närheten till andra kringliggande hällkistor. Trots den höga koncentrationen av hällkistor på Falbygden återfinns ingen i området kring just Firse sten. Man kan fråga sig ifall den tillbyggda hällkistan i gånggriften då på något sätt uppfyllt detta tillsynes saknade behov. Vid Skepperslöv 10 finns i stället en hällkista inom mycket nära avstånd. Frågan blir i stället då varför man behövde två och ifall den ombyggda hällkistan erhållit en annan roll än den ”vanliga” hällkistan. Om de två kistorna uppfyllt olika funktion bör även någon skillnad rimligtvis kunna ses i gravarnas utformning, placering eller innehåll. Tidigare har jag hävdad att tid, rum och social funktion är användbara utgångspunkter vid analysering av gravåterbruk. I just detta fall kan inga väsentliga skillnader noteras gällande de två hällkistornas tidsmässiga eller rumsliga attribut. På grund av bristfälligt daterbart material i Skepperslöv 11 samt den tidigare nämnda dateringproblematiken i Skepperslöv 10 kan ingen fullständig jämförelse göras mellan gravarnas tidsmässiga användningsperioder. Vad som åtminstone kan konstateras är att de båda gravarna använts under tidig bronsålder, huvudsakligen runt period II. Rumsligt är de även placerade i samma geografiska område.

Om inga rumsliga eller tidsmässiga skillnader kan noteras bör möjliga skillnader mellan gravarna kunna tillförskivas den något mer svåråtkomliga aspekten av social funktion. Möjligtvis har gravarna brukats av grupper med skilda sociala, kulturella eller politiska identiteter. Det som blir intressant i detta fall är att man tyckt upplevt ett behov av att separera dessa olika sociala grupper åt genom att begrava sina döda i två olika hällkistor. Samtidigt tycks det varit väsentligt att gravarna befinner sig nära varandra, så pass väsentligt att man valt att bygga om en redan existerande grav för att uppfylla detta behov.

Vad som även är intressant i denna diskussion är faktumet att Skepperslöv 10 utgjort den enda kända gånggriften inom det undersökta området kring Öllsjö. Genom att rekonstruera graven till hällkista har man då även eventuellt eliminerat den enda graven av detta slag i närområdet. Detta skulle kunna i så fall kunna ses som ett mer aggressivt eller döljande agerande i linje med fenomenet av glömska. Har rekonstruktionen fungerat som ett sätt att formellt avsluta det tidigare gånggriftsgravskicket och dölja den enda kvarvarande graven av dess sort?

Baserat på allt analyserat material i denna studie bör dock inte ombyggnationen och återanvändningen i varken Firse sten eller Skepperslöv 10 i min mening ses som en aggressiv handling mot de forna förfäderna i graven. Inte heller bör det klassas som ett försök att glömma eller dölja de gamla gravformerna, om så varit fallet har det i så fall åtminstone inte lyckats. Det som i min mening gör att ombyggnationerna i Firse sten och Skepperslöv 10 inte kan tolkas som en aggressiv handling utan snarare som ett hedrande eller anknytande till de bortgångna i graven är faktumet att stora delar av de ursprungliga gravkonstruktionerna valts

att behållas vid ombyggnationerna. Trots intentionen av att inkludera det nya gravskicket (hällkistan) så har flera av gånggrifternas karaktäristiska drag låtit vara kvar. I Firse sten är så gott som hela gånggriftskonstruktionen fortfarande intakt. Sett utifrån ser graven ut som en gånggrift, hällkistan är inte ens synbar om man inte börjar gräva sig in i gravens konstruktion. I Skepparslöv 10 har emellertid större delar av gånggriften till synes destruerats i samband med ombyggnationen, kanske mest noterbart borttagning av majoriteten av gången. Som tidigare nämnts kan vi dock inte garantera hur stor del av gången som revs under den forntida rekonstruktionen och hur mycket som av olika anledningar försvunnit i senare tid. Oavsett kan vi konstatera att åtminstone en väggsten samt tröskelstenen fått stå kvar i gången och delar av gånggriftens kanske mest karaktäristiska konstruktionsdetalj har därför valts att bevaras. I både Firse sten och Skepparslöv 10 har visst benmaterial från äldre generationer även fått ligga kvar i gravkonstruktionen, något som också antyder på ett behov av att knyta an till de tidigare begravda förfäderna.

Den slutsats som avslutningsvis kan dras är att de undersökta megalitgravarna i detta arbete på olika sätt återanvänts och därigenom fått nya sociala betydelser under olika tidsperioder. Gravarna har byggts om, ett gravskick har förvandlats till ett nytt; döden har uppdaterats. Trots att gravarna är fasta och permanenta lämningar är de således även bevisligen föränderliga. När gravarna byggts om har de fått nya funktioner och nya sociala betydelser men ett aktivt försök tycks övervägande ha gjorts för att associera sig till det äldre gravskicket genom fenomenet av det sociala minnet. Dessa funktioner och betydelser är dock svåra att avgränsa och definiera. Följande citat av Bradley sammanfattar fenomenet på ett passande sätt.

If the construction of certain monuments involves an attempt to influence people in the future, that is rarely achieved. Meanings change, and the interpretation of monuments often escapes the intention of those who build them

(Bradley 2002: 83).

7. Sammanfattning

I detta arbete har fenomenet av återanvända megalitgravar undersökts med utgångspunkt från två ombyggda gånggrifter; Firse sten på Falbygden och Skepparslöv 10 i Skåne. Arbetets syfte har varit att komparativt undersöka hur och när de två gravarna rekonstruerats samt hur fyndinnehållet i gravarna förhåller sig till de möjliga användningsperioderna. Analysen har utförts utifrån det teoretiska perspektivet av 'social memory' där återbruket undersökts i relation till fenomenet av det sociala och kollektiva minnet.

Analysen har påvisat att de två gravarna byggts om på två vitt skilda sätt. I Firse sten har rekonstruktionen till hällkista endast skett i gången medan stora delar av gånggriftskonstruktionen använts vid ombyggnationen av Skepparslöv 10. Rekonstruktionen i Firse sten kan med relativ säkerhet tillförskivas senneolitisk tid medan ombyggnationen av Skepparslöv 10 är allt mer svårdaterad. Utifrån det analyserade materialet tycks det dock troligt att även denna grav byggts om under senneolitikum eller möjligtvis tidig bronsålder. Återanvändning har kunnat konstateras i två av tre undersökta närliggande megalitgravar kring Firse sten, i både fall härrör återbruket från järnåldern. I området kring Skepparslöv 10 har aktiviteter från tidig bronsålder kunnat identifieras i två av tre närliggande lokaler, det är dock svårtolkat ifall dessa aktiviteter är ett resultat av återbruk eller ifall de representerar

lokalernas primära användningsfas. Ingen ombyggnation har däremot kunnat bevisas i någon av de närliggande lokalerna kring varken Firse sten eller Skepparslöv 10.

Återbruk av megalitgravar har bevisats vara ett komplext och mångfacetterat fenomen vars utförande tycks variera under olika tidsperioder och i olika geografiska områden. För Skåne är gånggriftsåterbruk samt rumslig distribution av hällkistor dock två tydligt underforskade områden vilket drastiskt försvårat jämförelsen av återbruksfenomenet i detta arbete. Vidare har påvisats att återanvändning av megalitgravar inte bör ses som ett rent rituellt utövande utan även kan knytas samman till flertalet sociala, ekonomiska och politiska variabler särskilt gällande maktutövande och social hierarki.

Utifrån det teoretiska ramverket av social memory kan återbruk antingen ses som ett försök att hedra de äldre förfäderna i gravarna alternativt som ett sätt att dölja de gamla gravskicken och således distansera sig från de forna förfäderna. Då väsentliga delar av de ursprungliga gånggriftskonstruktionerna ännu är bevarade i såväl Firse sten som Skepparslöv 10 hävdar jag slutligen att återbruket i dessa fall bör ses som en antydning att hedra och knyta an till äldre förfäder snarare än ett försök att destruera eller dölja de gamla gravskicken.

Förkortningar:

VGM: Västergötlands museum

RAÄ: Riksantikvarieämbetet

MNA/MNB: Mellanneolitikum A/B

SN I/SN II: Senneolitikum I/II

ÄBÅpI-III: Äldre bronsålder (period I-III)

BÅpIII-IV: Bronsålder (period III-IV)

ÄJÅ: Äldre järnålder

SYK: Stridsyxekultur

Kal. F.v.t: Kalibrerad tid före vår tideräkning

MNI: Minimum number of individuals

Källförteckning

Ahlström, T. 2009. *Underjordiska dödsriken – Humanosteologiska studier av neolitiska kollektivgravar*. Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för arkeologi.

Andersson, M., Karsten, P., Knarrström, B. & Svensson, M. 2004. *Stone age Scania; Significant places dug and read by contract archaeology*. Stockholm: Riksantikvarieämbetets Förlag.

Arwill-Nordbladh, E. 2013. Golden nodes – Linking memory to time and place. I Bergerbrant, S. & Sabatini, S. (red.). *Counterpoint: Essays in Archaeology and Heritage Studies in Honour of Professor Kristian Kristiansen*. Oxford: BAR International Series 2508.

- Axelsson, T. 2010. *Landskap – Visuella & rumsliga relationer i Falbygden neolitikum*. Göteborg: Göteborgs Universitet, Institutionen för historiska studier.
- Axelsson, T., Heimann, C. & Sjögren, K-G. 2003. *Falbygden gånggrifter – bevarande och kunskapsförmedling; Skadeinventering av gånggrifter i centrala Västergötland 1996 och 1998*. Göteborg: Länsstyrelsen Västra Götaland.
- Axelsson, T. & Jankavs, P. 2013. Stones for the ancestors – Red limestone and cleft rock. I Bakker, J.A., Bloo, S.B.C. & Dütting, M.K. (red.). *From Funeral Monuments to Household Pottery – Current advances in Funnel Beaker Culture (TRB/TBK) research: Proceedings of the BorgerMeetings 2009, The Netherlands*. Oxford: BAR International Series 2474.
- Bergerbrant, S., Kristiansen, K., Allentoft, M.E., Frei, K.M., Price, D., Sjögren, K-G. & Tornberg, T. 2017. Identifying commoners in the Early Bronze Age: burials outside barrows. I Bergerbrant, S. & Wessman, A. (red.). *New Perspectives on the Bronze Age: Proceedings of the 13th nordic bronze age symposium held in Gothenburg 9th to 13th june 2015*. Oxford: Archaeopress Publishing Ltd.
- Blank, M. 2016. Prehistoric Activities in Megalithic Graves in Falbygden, Sweden. *Lund Archaeological review*, vol. 21, s. 49-70.
- Blank, M. 2017. Bronze Age burials in megalithic graves in Falbygden. I Bergerbrant, S & Wessman, A (red.). *New Perspectives on the Bronze Age: Proceedings of the 13th nordic bronze age symposium held in Gothenburg 9th to 13th june 2015*. Oxford: Archaeopress Publishing Ltd.
- Blank, M. 2021. *Mobility, Subsistence and Mortuary practices – An interdisciplinary study of Neolithic and Early Bronze Age megalithic populations of southwestern Sweden*. Göteborg: University of Gothenburg, Department of Historical Studies.
- Blank, M., Sjögren, K-G., & Storå, J. 2020. Old bones or early graves? Megalithic burial sequences in southern Sweden based on 14C datings. *Archaeological and Anthropological Sciences*. vol. 12, s. 1-33. <https://doi.org/10.1007/s12520-020-01039-9>
- Blank, M., Tornberg, A. & Knipper, C. 2018. New Perspectives on the Late Neolithic of South-Western Sweden. An Interdisciplinary Investigation of the Gallery Grave Falköping Stad 5. *Open Archaeology*, vol 4, s.1-35. <https://doi.org/10.1515/opar-2018-0001>
- Bradley, R. 2002. *The Past in Prehistoric Societies*. London: Routledge.
- Burenhult, G. 1999. *Arkeologi i Norden 1*. 2a uppl. Stockholm: Natur & Kultur.
- Edring, A. 2005. *Berget i backens skugga; Det sociala landskapet på Kristianstadsslätten under tidig- och mellanneolitikum*. Lund: University of Lund, Institute of Archaeology.
- Edring, A. 2011. *Rapport 2011:69 Öllsjö 7:1, Skepparslöv sn, Skåne – Arkeologisk slutundersökning 2010*. Kristianstad: Sydsvensk arkeologi.
- Fritz, S. 2018. *Hade trättbägarkulturens människor i östra Skåne artros? Kandidatuppsats i Historisk Osteologi*. Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds Universitet.
- Gensburger, S. 2016. Halbwachs' studies in collective memory: A founding text for contemporary 'memory studies'? *Journal of Classical Sociology*, vol. 16(4), s. 296-413.

- Gosden, C. & Lock, G. 1998. Prehistoric Histories. *World Archaeology*, vol. 30(1), s. 2-12.
- Hommerberg, S. 1944. De två stenkammargravarna vid Öllsjö. I Lengertz, W. (red.). *Gärds Härads Hembygdsförenings Årsbok, Årg. IX*. Malmö: Lengertz.
- Horn, C., Wollentz, G., Di Maida, G. & Haug, A. 2020. *Places of Memory: Spatialised practices of remembrance from prehistory to today*. Oxford: Archaeopress Publishing Ltd.
- Jankavs, P. 2008. *Fisse Sten – Falköping Östra 1:1. Dagboks- / fältanteckningar 2008.09.08-26*. Opublicerat material.
- Jankavs, P. 2014. Vem var Firse? I Alexandersson, H., Andreeff, A & Bünz, A. (red.). *Med hjärta och hjärna. En vänbok till professor Elisabeth Arwill-Nordbladh*. Göteborg: Institutionen för historiska studier, Göteborgs universitet.
- Josefson, E. & Josefson A. 2020. *Från det inre av Västergötland: Två arkeologers färd genom historien*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Larsson, J. 2018. *Trauma under neolitikum; En osteologisk undersökning av trauma i megalitgrav Öllsjö 7, Skåne*. Kandidatuppsats i Historisk Osteologi. Institutionen för Arkeologi och Antikens historia, Lunds universitet.
- Magnusson, M. 1947. Three late-neolithic graves in east Skåne. I Arbman, H. (red.). *Meddelanden från Lunds Universitets Historiska Museum*. 1946-1947, IV. s. 137- 160.
- Malmer, M.P. 2002. *The Neolithic of South Sweden; TRB, GRK and STR*. Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien.
- Norstein, F.E. 2020. *Processing Death: Oval Brooches and Viking graves in Britain, Ireland and Iceland*. Göteborg: Department of Historical Studies, University of Gothenburg.
- Persson, P. & Sjögren, K-G. 2001. *Falbygden gånggrifter, Del 1. Undersökningar 1985-1998*. Göteborg: Institutionen för arkeologi, Göteborgs universitet.
- Sahlström, K.E. 1932. *Gudhems härads fornminnen*. Skövde: Skövdeortens hembygds- och fornminnesförening.
- Sjögren, K-G. 2003. "Mångfalldige uhrminnes grafvar..." *Megalitgravar och samhälle i Västsverige*. Göteborg: Institutionen för arkeologi, Göteborgs universitet.
- Sjögren, K-G. 2004. Megaliths, Kinship, and Ancient DNA. I Knutsson, H. (red.). *Coast to Coast – Arrival: Results and Reflections: Proceedings of the Final Coast to Coast Conference 1-5 October 2002 in Falköping, Sweden*. Uppsala: Dept. of Archaeology and Ancient History, Uppsala University.
- Skoglund, P. 2005. *Vardagens Landskap: Lokala perspektiv på bronsålderns materiella kultur*. Lund: Institutionen för Arkeologi och Antikens historia, Lunds universitet.
- Tilley, C. 1996. *An ethnography of the Neolithic*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tilley, C. 1999. *The dolmens and passage graves of Sweden: An introduction and guide*. London: Institute of Archaeology, London University College.

Tornberg, A. 2017. Diet, Toothache and Burial Diversity: Tracing Social Status through Bioarchaeological Methods in Late Neolithic-Early Bronze Age Scania. *Lund Archaeological Review*. vol 22, s. 21-37.

Tornberg, A. & Vandkilde, H. Under arbete, opublicerat material.

Van Dyke, R.M. & Alcock, S.E. 2003. *Archaeologies of Memory*. Malden: Blackwell.

Weiler, E. 1994. *Innovationsmiljöer i bronsålderns samhälle och idévärld – Kring ny teknologi och begravningsritual i Västergötland*. Umeå: Umeå Universitet, Arkeologiska Institutionen.

Weiler, E. 1977. *Rapport: Fornlämning 5, hällkista Åttagårdsområdet, Fredriksberg, Falköping Västergötland*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer.

Werner, H. 1873. *Antiqvariska berättelser 2*. Stockholm: Förf.

Digitala källor:

Falköpings kommun. 2017. Naturvårdsprogram 2017: Objekt del. Falköpings kommun. <https://www.falkoping.se/download/18.7b2a2321741104b9d698f5/1605097357928/Objekt%20Naturv%C3%A5rdsprogram%202017%20Falk%C3%B6pings%20kommun.pdf> (hämtad 2024-12-03)

Historiska museet, Sök i Samlingarna. Föremålsnummer: 451023_HST. & 451022_HST. <https://samlingar.shm.se/object/16CBA5CE-D738-4F06-B0FB-56552BCD3D31> (hämtad 2024-12-03) <https://samlingar.shm.se/object/F3603E01-345D-484F-AF18-4D3921FC467F> (hämtad 2024-12-03).

Riksantikvarieämbetets Kulturmiljöregister (KMR). <https://app.raa.se/open/fornsok/> (hämtad 2024-11-25).

Figurförteckning

Omslag: Gånggriften Firse sten på Falbygden. Foto: Tiffany Svensson (2024).

Figur 1: Tidslinje påvisande perioder som behandlas i uppsatsen. Av: Tiffany Svensson, baserad på data från: Blank, M., Sjögren, K-G., & Storå, J. 2020. Old bones or early graves? Megalithic burial sequences in southern Sweden based on 14C datings. *Archaeological and Anthropological Sciences*. vol. 12, s. 1-33. <https://doi.org/10.1007/s12520-020-01039-9>

Figur 2: Karta över Falbygden, skapad i GIS. Av: Blank, M. 2024. (Ej publicerat).

Figur 3: Planritning av Firse sten. Av: Tiffany Svensson, baserad på data från: Blank, M. 2021. *Mobility, Subsistence and Mortuary practices: An interdisciplinary study of Neolithic and Early Bronze Age megalithic populations of southwestern Sweden*. Göteborg: Institutionen för historiska studier, Göteborgs universitet.

Figur 4: Korformad svärdsnapp från gånggriften Firse sten. Foto: Västergötlands museum. 2022. <https://digitaltmuseum.se/0210212367272/svard> (hämtad 2024-12-17).

Figur 5: Karta över fornlämningar kring Firse sten. Av: Tiffany Svensson, baserat på data och kartografiskt material från Kulturmiljöregistret.

<https://app.raa.se/open/fornsok/lamning/4ab6cb11-273a-41b4-8d80-579b23781b97> (hämtad 2024-12-19).

Figur 6: Planritning av Frugårdens gånggrift. Av: Werner, H. 1973. Antiquariska berättelser 2. Stockholm: Förf.

Figur 7: Karta över Skepparslöv, skapad i GIS. Av: Blank, M. 2024. (Ej publicerat).

Figur 8: Planritning av Skepparslöv 10. Av: Tiffany Svensson, baserat på data från: Magnusson, M. 1947. Three late-neolithic graves in east Skåne. I Arbman, H. (red.). *Meddelanden från Lunds Universitets Historiska Museum*. 1946-1947, IV. s. 137- 160.

Figur 9-10: Kartor över fornlämningar kring Skepparslöv 10. Av: Tiffany Svensson, baserat på data och kartografiskt material från Kulturmiljöregistret.

<https://app.raa.se/open/fornsok/lamning/1a7b4602-4332-4a5c-a5e6-c37284719404> (hämtad 2024-12-19).

Figur 11: Karta påvisande tidigt daterade hällkistor. Av: Tiffany Svensson, baserat på kartografiskt material från Google Maps. <https://maps.app.goo.gl/q4HrZZvv3GN6XZFP8> (hämtad 2024-12-23).

Figur 12: Hypotetisk modell över användningsperioderna i Skepparslöv 10. Av: Tiffany Svensson.

Bilagor

Lokal	Raä.nummer	Kontext	Material	Element	Kal. F.v.t	Datering BP	Period	Kön	Ålder	Referens
Firse sten	Falköpings östra 1:1	Nordöstra del av kammaren	Tand	M2, sin, maxilla	3011-2881	4302±31	MNA	F	Ung vuxen	Blank, Sjögren & Storå 2020
Firse sten	Falköpings östra 1:1	Nordöstra del av kammaren	Tand	Tand	3347-2937	4459±50	MNA	Okänt	Vuxen	Blank, Sjögren & Storå 2020
Firse sten	Falköpings östra 1:1	Nordvästra del av kammaren	Ben	Femur	3083-2889	4332±39	MNA	Okänt	Vuxen	Blank, Sjögren & Storå 2020
Firse sten	Falköpings östra 1:1	Vid ingången	Tand	M3, maxilla	3091-2910	4377±34	MNA	Okänt	Ung vuxen	Blank, Sjögren & Storå 2020
Firse sten	Falköpings östra 1:1	Hällkistans norra del	Tand	M2, maxilla	2021-1776	3564±32	SNI/SNII	Okänt	Juvenil	Blank, Sjögren & Storå 2020
Firse sten	Falköpings östra 1:1	Hällkistans södra del	Tand	Tand	2031-1754	3562±50	SNI/SNII	Okänt	Vuxen	Blank, Sjögren & Storå 2020
Firse sten	Falköpings östra 1:1	Hällkista	Ben	Ulna	1887-1616	3428±55	SNII/ABÄpl	Okänt	Vuxen	Blank, Sjögren & Storå 2020
Firse sten	Falköpings östra 1:1	Högen	Tand	C, mandibula	1193-940	2882±32	BÄpIII/IV	M	Vuxen (Ca 20-40 år)	Blank, Sjögren & Storå 2020
Firse sten	Falköpings östra 1:1	Högen	Ben	Femur	1221-1010	2921±36	BÄpIII/IV	M	Vuxen (Ca 20-40 år)	Blank, Sjögren & Storå 2020

Bilaga 1. C14-dateringar av Firse sten (Av: Tiffany Svensson).

Lokal	Raä.nummer	Kontext	Material	Element	Kal. F.v.t	Datering BP	Period	Kön	Ålder	Referens
Frugården	Falköping 7:1	Kammarens södra del, nisch C	Ben (bränt)	Kranium (fragment)	380-197	2215±26	ÅJÅ	Okänt	Okänt	Blank 2021
Fredriksberg	Falköping 5:2	Norra delen av kammaren (översta skicket)	Tand	DPM2, dexter, mandibula	1910-1704	3500±31	SNII	Okänt	Barn (Ca 3-4 år)	Blank, Sjögren & Storå 2020
Fredriksberg	Falköping 5:2	Norra delen av kammaren (lager 1)	Tand	M2, sin, mandibula	1974-1630	3420±33	SNII/ÅBÅpl	M (?)	Vuxen (Över 30 år)	Blank, Sjögren & Storå 2020
Fredriksberg	Falköping 5:2	Norra delen av kammaren (lager 2)	Tand	DM2, dexter, mandibula	2134-1916	3640±33	SNI/SNII	Okänt	Barn (Ca 3 år)	Blank, Sjögren & Storå 2020
Fredriksberg	Falköping 5:2	Norra delen av kammaren (lager 2)	Tand	M2, dexter, mandibula	2031-1886	3598±31	SNI/SNII	Okänt	Vuxen (Ca 25-30 år)	Blank, Sjögren & Storå 2020
Fredriksberg	Falköping 5:2	Norra delen av kammaren (lager 3)	Tand	M2, dexter, mandibula	2112-1882	3600±33	SNI/SNII	M	Vuxen (Över 45 år)	Blank, Sjögren & Storå 2020
Fredriksberg	Falköping 5:2	Norra delen av kammaren (lager 3)	Tand	M3, dexter, mandibula	2192-1960	3680±33	SNI/SNII	F	Vuxen	Blank, Sjögren & Storå 2020
Fredriksberg	Falköping 5:2	Norra delen av kammaren (lager 3)	Tand	DM2, dexter, mandibula	2134-1910	3638±35	SNI/SNII	Okänt	Barn (Ca 6 år)	Blank, Sjögren & Storå 2020
Fredriksberg	Falköping 5:2	Norra delen av kammaren (lager 3)	Tand	M1, dexter, mandibula	2018-1774	3560±33	SNI/SNII	M (?)	Juvenil (Ca 13-15 år)	Blank, Sjögren & Storå 2020
Fredriksberg	Falköping 5:2	Norra delen av kammaren (lager 3)	Tand	M2, dexter, mandibula	2030-1756	3562±49	SNI/SNII	M (?)	Vuxen (Ca 45-55 år)	Blank, Sjögren & Storå 2020
Fredriksberg	Falköping 5:2	Norra delen av kammaren (lager 3)	Ben	Humerus (?)	2561-2138	3865±70	MNB/SNI	Okänt	Okänt	Blank, Sjögren & Storå 2020
Fredriksberg	Falköping 5:2	Norra delen av kammaren (lager 3)	Ben	Humerus	1965-1534	3450±80	SNII/ÅBÅpl	Okänt	Okänt	Blank, Sjögren & Storå 2020
Fredriksberg	Falköping 5:2	Norra delen av kammaren (lager 4)	Ben	Tibia (?)	1905-1526	3410±75	SNII/ÅBÅpl	Okänt	Okänt	Blank, Sjögren & Storå 2020
Fredriksberg	Falköping 5:2	Norra delen av kammaren (lager 4)	Tand	M2, dexter, mandibula	2190-1961	3679±32	SNI	F (?)	Ung vuxen (Ca 20 år)	Blank, Sjögren & Storå 2020
Fredriksberg	Falköping 5:2	Södra delen av kammaren (översta skicket)	Tand	M2, dexter, mandibula	2134-1921	3642±32	SNI/SNII	M	Vuxen (Ca 20-30 år)	Blank, Sjögren & Storå 2020
Fredriksberg	Falköping 5:2	Södra delen av kammaren (lager 2)	Ben	Femur	2128-1462	3450±120	SNI-ÅBÅpl	Okänt	Okänt	Blank, Sjögren & Storå 2020
Fredriksberg	Falköping 5:2	Södra delen av kammaren (lager 2)	Tand	M2, dexter, mandibula	2137-1940	3654±34	SNI/SNII	M	Ung vuxen (Ca 15-20 år)	Blank, Sjögren & Storå 2020
Fredriksberg	Falköping 5:2	Södra delen av kammaren (lager 2)	Ben	Femur	2119-1892	3619±31	SNI/SNII	Okänt	Vuxen	Blank, Sjögren & Storå 2020
Fredriksberg	Falköping 5:2	Södra delen av kammaren (lager 3)	Ben	Tibia	2132-1667	3540±80	SNI-ÅBÅpl	Okänt	Okänt	Blank, Sjögren & Storå 2020
Fredriksberg	Falköping 5:2	Södra delen av kammaren (lager 3)	Tand	M1, sin, mandibula	2135-1891	3631±42	SNI/SNII	Okänt	Ca 12-20 år	Blank, Sjögren & Storå 2020
Fredriksberg	Falköping 5:2	Södra delen av kammaren (lager 3)	Tand	M2, sin, mandibula	2134-1911	3639±35	SNI/SNII	M	Vuxen (Ca 25-35 år)	Blank, Sjögren & Storå 2020
Fredriksberg	Falköping 5:2	Södra delen av kammaren (lager 3)	Tand	M2, dexter, mandibula	2110-1880	3595±33	SNI/SNII	F	Vuxen (Över 35 år)	Blank, Sjögren & Storå 2020
Fredriksberg	Falköping 5:2	Södra delen av kammaren (lager 3)	Tand	M1, dexter, mandibula	2202-1980	3706±36	SNI	F(?)	Vuxen (Över 40 år)	Blank, Sjögren & Storå 2020
Fredriksberg	Falköping 5:2	Södra delen av kammaren (lager 4)	Tand	M2, dexter, mandibula	2121-1896	3624±31	SNI/SNII	M	Vuxen (Ca 20-30 år)	Blank, Sjögren & Storå 2020
Fredriksberg	Falköping 5:2	Södra delen av kammaren (lager 4)	Tand	M2, dexter, mandibula	2112-1883	3602±33	SNI/SNII	M(?)	Vuxen (Ca 40-50 år)	Blank, Sjögren & Storå 2020
Fredriksberg	Falköping 5:2	Västra delen av kammaren (lager 2)	Tand	M1, dexter, mandibula	2201-1975	3697±37	SNI	M(?)	Vuxen (Över 40 år)	Blank, Sjögren & Storå 2020
Fredriksberg	Falköping 5:2	Övre skicket	Tand	M2, dexter, mandibula	1902-1697	3491±33	SNII	F(?)	Vuxen (Över 40 år)	Blank, Sjögren & Storå 2020
Fredriksberg	Falköping 5:2	Förrummet	Tand	DPM2, dexter, mandibula	2132-1880	3609±41	SNI/SNII	Okänt	Barn (Ca 4-5 år)	Blank, Sjögren & Storå 2020
Kyrkerör	Falköping 28:1	Södra delen av kammaren (ruta a-f)	Tand	PM2, dexter, maxilla	3322-2902	4390±45	MNA	Okänt	Okänt	Blank, Sjögren & Storå 2020
Kyrkerör	Falköping 28:1	Södra delen av kammaren (ruta k)	Ben	Ulna	2892-2628	4180±45	MNA/MNB	Okänt	Okänt	Blank, Sjögren & Storå 2020
Kyrkerör	Falköping 28:1	Södra delen av kammaren (ruta k)	Ben	Ulna	2882-2623	4160±40	MNA/MNB	Okänt	Okänt	Blank, Sjögren & Storå 2020
Kyrkerör	Falköping 28:1	Södra delen av kammaren (ruta a-f)	Ben	Ulna	2872-2577	4120±40	MNA/MNB	Okänt	Okänt	Blank, Sjögren & Storå 2020

Bilaga 2. C14-dateringar av omnämnda lokaler kring Firse sten på Falbygden (Av: Tiffany Svensson).

Lokal	Raä.nummer	Kontext	Material	Element	Kal. F.v.t	Datering BP	Period	Kön	Ålder	Referens
Skepparslöv 10	Skepparslöv 10:1	Gånggrifts-nivån	Tand	C, inf, dexter	3340-3020	4470 ± 35	MNA	Okänt	Okänt	Tornberg & Vandkilde (under arbete).
Skepparslöv 10	Skepparslöv 10:1	Gånggrifts-nivån	Ben	Mandibula	3360-3095	4510 ± 35	MNA	Okänt	Okänt	Tornberg & Vandkilde (under arbete).
Skepparslöv 10	Skepparslöv 10:1	Gånggrifts-nivån	Tand	M1, inf	3365-3095	4530 ± 35	MNA	Okänt	Okänt	Tornberg & Vandkilde (under arbete).
Skepparslöv 10	Skepparslöv 10:1	Hällkiste-nivån	Ben	Parietale	3040-2900	4365 ± 35	MNA	Okänt	Okänt	Tornberg & Vandkilde (under arbete).
Skepparslöv 10	Skepparslöv 10:1	Hällkiste-nivån	Tand	I1, sup, sin	3340-3020	4470 ± 35	MNA	Okänt	Okänt	Tornberg & Vandkilde (under arbete).
Skepparslöv 10	Skepparslöv 10:1	Hällkiste-nivån	Tand	I2 sup, dexter	3105-2900	4390 ± 40	MNA	Okänt	Okänt	Tornberg & Vandkilde (under arbete).
Skepparslöv 10	Skepparslöv 10:1	Hällkiste-nivån	Tand	Pm1 sup dexter	3100-2895	4370 ± 40	MNA	Okänt	Okänt	Tornberg & Vandkilde (under arbete).
Skepparslöv 10	Skepparslöv 10:1	Hällkiste-nivån	Tand	PM1 inf sin	1645-1500	3305 ± 35	ÄBÄpl	Okänt	Okänt	Tornberg & Vandkilde (under arbete).
Skepparslöv 10	Skepparslöv 10:1	Hällkiste-nivån	Tand	I2 sup sin	1545-1400	3210 ± 40	ÄBÄpl	Okänt	Okänt	Tornberg & Vandkilde (under arbete).
Skepparslöv 10	Skepparslöv 10:1	Hällkiste-nivån	Ben	Okänt	2024-1780	3571±32	SNII/SNII	Okänt	Okänt	Tornberg 2017; Blank, Sjögren & Storå 2020
Skepparslöv 10	Skepparslöv 10:1	Hällkiste-nivån	Ben	Okänt	1880-1689	3453±32	SNII	Okänt	Okänt	Tornberg 2017; Blank, Sjögren & Storå 2020
Skepparslöv 10	Skepparslöv 10:1	Hällkiste-nivån	Ben	Okänt	1871-1622	3408±34	SNII/ÄBÄpl	Okänt	Okänt	Tornberg 2017; Blank, Sjögren & Storå 2020
Skepparslöv 10	Skepparslöv 10:1	Hällkiste-nivån	Ben	Okänt	1769-1565	3385±35	SNII/ÄBÄpl	Okänt	Okänt	Tornberg 2017; Blank, Sjögren & Storå 2020
Skepparslöv 10	Skepparslöv 10:1	Hällkiste-nivån	Ben	Okänt	1662-1506	3308±32	ÄBÄpl	Okänt	Okänt	Tornberg 2017; Blank, Sjögren & Storå 2020
Skepparslöv 10	Skepparslöv 10:1	Hällkiste-nivån	Ben	Okänt	1495-1299	3130±31	ÄBÄpl	Okänt	Okänt	Tornberg 2017; Blank, Sjögren & Storå 2020
Skepparslöv 10	Skepparslöv 10:1	Hällkiste-nivån	Tand	Okänt	1387-1128	3011±33	ÄBÄpl/III	Okänt	Okänt	Tornberg 2017; Blank, Sjögren & Storå 2020
Skepparslöv 10	Skepparslöv 10:1	Hällkiste-nivån	Ben	Okänt	1211-996	2899±34	BÄpl/III/IV	Okänt	Okänt	Tornberg 2017; Blank, Sjögren & Storå 2020

Bilaga 3. C14-dateringar av Skepparslöv 10 (Av: Tiffany Svensson).

Lokal	Raä.nummer	Kontext	Material	Element	Kal F.v.t	Datering BP	Period	Kön	Ålder	Referens
Ängamöllan	Vä 31:1	Individ I, översta lagret	Tand	Okänt	1509-1415	3193±28	ÄBÄpl	F	Vuxen	Bergerbrant et al 2017; Blank, Sjögren & Storå 2020
Ängamöllan	Vä 31:1	Individ II, översta lagret	Tand	Okänt	1503-1412	3179±28	ÄBÄpl	F	Vuxen (Ca 20-30 år)	Bergerbrant et al 2017; Blank, Sjögren & Storå 2020
Ängamöllan	Vä 31:1	Individ III, översta lagret	Tand	Okänt	1527-1422	3204±29	ÄBÄpl-II	F	Vuxen (Ca 25-35 år)	Bergerbrant et al 2017; Blank, Sjögren & Storå 2020
Ängamöllan	Vä 31:1	Individ IV, översta lagret	Tand	Okänt	1425-1285	3094±27	ÄBÄpl II-III	M(?)	Vuxen	Bergerbrant et al 2017; Blank, Sjögren & Storå 2020
Ängamöllan	Vä 31:1	Individ V, översta lagret	Tand	Okänt	1498-1388	3150±27	ÄBÄpl	Okänt	Vuxen	Bergerbrant et al 2017; Blank, Sjögren & Storå 2020
Ängamöllan	Vä 31:1	Individ VI, översta lagret	Tand	Okänt	1432-1292	3105±28	ÄBÄpl	M	Vuxen (Ca 30-35 år)	Bergerbrant et al 2017; Blank, Sjögren & Storå 2020
Ängamöllan	Vä 31:1	Individ VII, översta lagret	Tand	Okänt	1446-1379	3129±20	ÄBÄpl	M	Vuxen	Bergerbrant et al 2017; Blank, Sjögren & Storå 2020
Ängamöllan	Vä 31:1	Individ VIII, översta lagret (vid ingången)	Tand	Okänt	1421-1262	3072±28	ÄBÄpl-III	Okänt	Barn (Ca 4 år)	Bergerbrant et al 2017; Blank, Sjögren & Storå 2020
Ängamöllan	Vä 31:1	Individ IX, mellersta lagret	Tand	Okänt	1501-1410	3174±27	ÄBÄpl	M(?)	Vuxen	Bergerbrant et al 2017; Blank, Sjögren & Storå 2020
Ängamöllan	Vä 31:1	Individ XI, understa lagret	Tand	Okänt	1504-1416	3187±27	ÄBÄpl	M	Vuxen (Ca 35-39 år)	Bergerbrant et al 2017; Blank, Sjögren & Storå 2020
Ängamöllan	Vä 31:1	Individ XII, understa lagret	Tand	Okänt	1455-1373	3130±27	ÄBÄpl	Okänt	Barn (Ca 11-12 år)	Bergerbrant et al 2017; Blank, Sjögren & Storå 2020
Ängamöllan	Vä 31:1	Individ XIII, understa lagret	Tand	Okänt	1453-1371	3126±28	ÄBÄpl	Okänt	Juvenil	Bergerbrant et al 2017; Blank, Sjögren & Storå 2020
Ängamöllan	Vä 31:1	Individ XIV, understa lagret	Tand	Okänt	1456-1373	3131±27	ÄBÄpl	M	Vuxen (Ca 18-25)	Bergerbrant et al 2017; Blank, Sjögren & Storå 2020
Skepparslöv 81	Skepparslöv 81:1	Stolphål nordväst om södra graven	Kol	Kol från hassel	2870-2570	4110±30	MNA/MNB			Edring 2011

Bilaga 4. C14-dateringar av omnämnda lokaler kring Skepparslöv 10 i Skåne (Av: Tiffany Svensson).